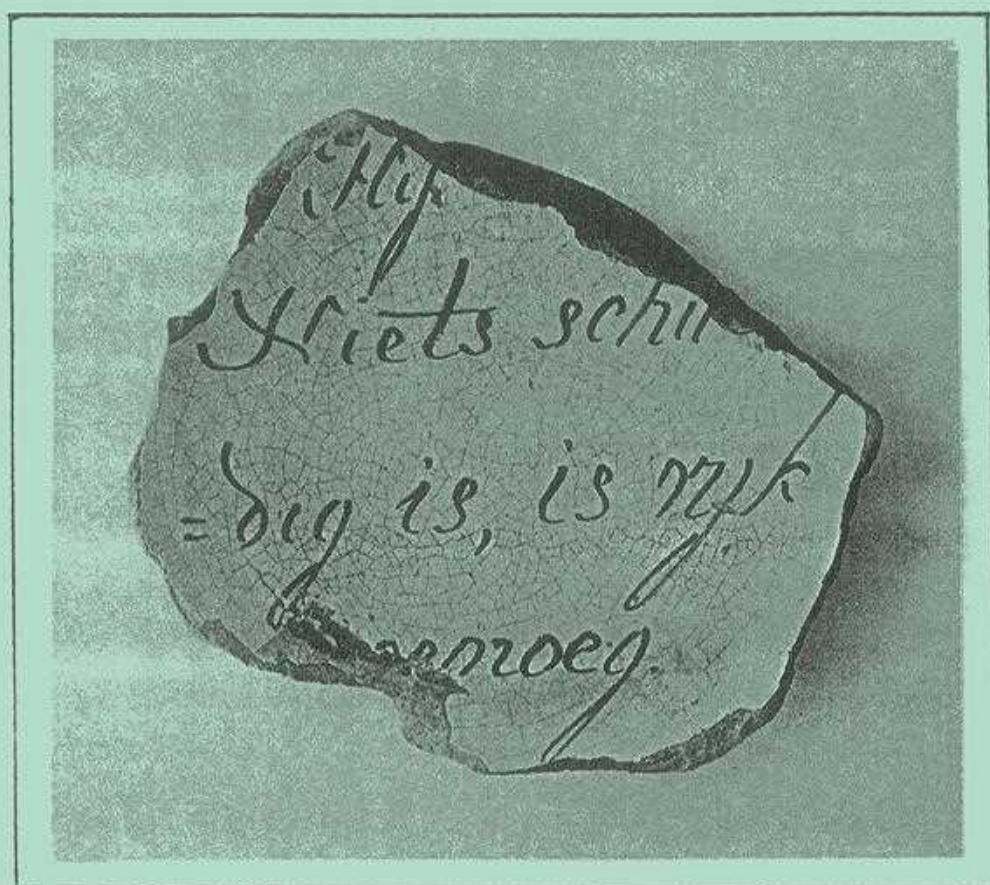

DE LICHTE VOORDE

periodiek van de
VERENIGING VOOR OUDHEIDKUNDE TE LICHTENVOORDE

HIJ (DIE) NIETS SCHU(L)DIG IS, IS RIJK (GE)NOEG

Juli 1993

No.: 27

HET BESTUUR zoekt iemand die als toetredend bestuurslid
de functie van SEKRETARIS wil waarnemen.

De taken van de sekretaris omvatten:

- * het zorgdragen voor de uitnodigingen van bestuurs-en algemene ledenvergaderingen;
- * het hiervoor samen met het dagelijks bestuur opstellen van de agenda;
- * het maken van verslagen der vergaderingen en 1 maal per jaar het Algemeen Jaarverslag.

Bovendien: het registreren, ordenen, opbergen en/of distribueren van binnengekomen stukken (leesmap), het bespreken van spoedeisende stukken met het dagelijks bestuur (event. kopiëren en opsturen) het evt.verzorgen van uitgaande correspondentie en het bijhouden van de leden-administratie en ledenmutaties.

Wie wil ons helpen deze taak te vervullen en onze zorgen te verlichten is van harte welkom!
Ook als U iemand kent, die U voor deze taak geschikt lijkt willen wij dat heel graag van U horen.

Namens het bestuur,

A.J.Vos, voorzitter

Bij de voorkant:

Fragment van een majolicabord (afm. 19,8 x 18,2 cm).

Gevonden tijdens de opgraving "Kasteelgracht" door de A.W.L. op 8 juni 1993. Datering: 1600-1650.

De gereconstrueerde tekst luidt:

HIJ (DIE) NIETS SCHU(L)DIG IS, IS RIJK (GE)NOEG.

VOORWOORD VAN DE REDACTIE

De laatste jaren poogt de redactie twee maal per jaar de periodiek "de Lichte Voorde" te doen verschijnen.

Medio 1993 zijn we er weer in geslaagd voldoende copy bijeen te garen, dat de moeite waard is gepubliceerd te worden.

Ofschoon we praktisch geen reactie hebben ontvangen op een uitgebreide rectificatie van een opvatting over: "vermeende historische feiten van muren en bastions" in Lichtenvoorde, hopen we toch velen een plezier te doen met onze verdere zoektochten in het verleden.

Naast dit voorwoord treft U aan samenvattingen van de dit laatste halfjaar gehouden verenigingsactiviteiten door H.J.A. te Brake.

De heer Harry Kruip uit Aalten verrast ons telkens weer met zijn speurtochten door Lichtenvoords verleden. Met dank namens de redactie.

Dit geldt ook voor een ingekomen artikel van de heer H.Kooger uit Arnhem over de Joden van Lichtenvoorde. Nu eens een blik op een andere groepering dan enkel katholieken en protestanten.

Het inmiddels uitgestorven beroep van "Armjager" krijgt aan de hand van enkele tot ons gekomen bronnen ook de aandacht.

Onder het hoofd "Grondlegger en bouwpastoor van de H.Bonifatiusparochie" heeft A.J.Vos voor U uitgeplozen wat de betekenis van pastoor Rutger te Welscher voor Lichtenvoorde is geweest

Namens onze "Archeologische Werkgroep Lichtenvoorde" zorgde G.A.T.M.Nijs niet alleen voor de voorplaat van dit nummer, maar meldt hij ook de 'gelukkige vondst en herkomst' van het doordenkertje:

"Hij, die niets schuldig is, is rijk genoeg"

Tenslotte draagt de wrnd.sekretaris/penningmeester G.J.A.Eppingbroek bij aan het op de hoogte blijven van de mutaties, nieuwe leden enz.

Vermeldenswaard mag het zeker genoemd worden, dat een jarenlang oud-lid van de dialectgroep bij het samenstellen van "'n Kleddeken Achterhooks", de heer Willem Hegeman, geboren 18 februari 1889, beter bekend als "Diekas Willem" op 104 jarige leeftijd op 21 maart 1993 in het bejaardenhuis Antoniushove te Lichtenvoorde is overleden. Zijn op hem toepasselijke lijfspreuk luidde:

"Wie in zijn jeugd het pad der deugd heeft ingeslagen,
het goede doet, wacht welgemoed zijn oude dagen".

Blijft over: dank aan allen toegewenst, die een bijdrage geleverd hebben hebben en veel leesplezier bij nr. 27.

De redactie: A.W.M.Polders, A.J.Vos, G.A.T.M.Nijs

ACTIVITEITEN

Op 19 januari werd een filmavond georganiseerd in zaal "De Koppelpaarden". De heer B. Tragter uit Borculo vertoonde enkele door hem zelf gemaakte films over "de Achterhoek" en een film over de Berkel.

De eerst vertoonde film gaf een beeld van het verleden van de Achterhoek. Dit kwam tot uiting in de getoonde gebouwen, landschappen en typische Achterhoekse taferelen. Uit de film blijkt, dat de Achterhoek rijk is aan kastelen en landgoederen en dat er veel bewaard is gebleven uit de geschiedenis en ook is gerestaureerd (w.o. Bronckhorst, een heel stadje zelfs). Ook is er veel landschappelijk schoon bewaard gebleven. O.m. rond Winterswijk. Hiervan getuigde al Jac.P.Thijssse (1945), die dit gebied omschreef als "uniek in Europa". Enkele van de gerestaureerde kastelen zijn wel, maar een groot aantal helaas niet van binnen te bezichtigen.

De tweede film ging over de Berkel. Deze film is bedoeld om een kritische noot te geven bij de kanalisatie van de Berkel in de laatste decennia. In de film komt duidelijk het grote verschil in aanpak aan de Duitse en Nederlandse kant naar voren. De Berkel ontstaat in Billerbeck. In de film is te zien dat de dan nog kleine rivier een "doorwaadbare plaats" heeft.—Naar een dergelijke "doorwaadbare plaats" zou ook Lichtenvoorde zijn vernoemd??

Vooraf in het Duitse stroomgebied van de Berkel is er relatief weinig water, dus weinig overlast, en daarom weinig noodzaak tot kanalisatie. Hierdoor zijn de oevers mooi begroeid en is de populatie van flora en fauna zeer veelzijdig. De grillige loop van de rivier is ontstaan door hoogteverschillen en gesteldheid van de ondergrond. Al met al zijn er juweeltjes van landschappelijk schoon ontstaan in het stroomgebied.

In het Nederlandse komen dergelijke plekjes bijna niet meer voor. Doordat er relatief meer water stroomde, ontstond er meer overlast. Daardoor was een betere beheersing van de waterafvoer nodig. De kanalisatie en het aanbrengen van stuwen heeft de natuur rond de Berkel geen goed gedaan. Dit komt in de film duidelijk naar voren: kaarsrechte stukken rivier met kale oevers en dijken. De laatste jaren echter, zijn door afdamming van aanvoerbeken en beplanting van de dijken etc. wel situaties geschapen, die vorming van natuurlijk landschap mogelijk maken.

Jammer is, dat ten behoeve van het machinaal onderhoud van de rivier de oevers niet beplant zijn met houtachtigen. Hierdoor kunnen sommige vogelsoorten in dit gebied niet gedijen.

In de laatste film komt met name de grote verscheidenheid van de Achterhoekse natuur tot uitdrukking. Een zeer bijzonder cachet wordt aan deze film gegeven door de begeleidende tekst, in dialect gesproken.

Er zijn ruwweg 3 gebieden te onderscheiden. Het meest noorderlijke, de streek omgrensd door Doetinchem, Hummelo, Lochem, Vorden is een oud gebied. Is hoger gelegen, zeer lang in cultuur. Veel afwisseling in het landschap als bossen, akkers, weiden en wallen. Hierdoor een zeer gevarieerde flora en fauna. Het gebied rond Eibergen, Beltrum, Zieuwent, Lichtenvoorde is lager gelegen. Vooral voor agrarisch gebruik zeer effectief ingericht, rechte beken, weinig bos. Wel een rijke, maar aan de omstandigheden aangepaste flora en fauna. Ten zuiden hiervan het Korenburgerveen en het Winterswijkse bekengebied. Elke andere planten- en bomenpopulatie heeft andere "bewoners" als wild, vogels en insecten. De filmer heeft dit duidelijk gemaakt met erg mooie opnamen van vergezichten, luchtshots en doorkijkjes. Dit alles wordt

afgewisseld met veel close-ups van vooral vogels en insecten, die in de Achterhoek leven.

Een mooie avond voor de 70 aanwezigen en een aansporing voor anderen om een volgend evenement van de vereniging mee te maken.

JAARVERGADERING op 29 maart 1993

De jaarvergadering van de Ver.v.Oudheidkunde te Lichtenvoorde duurt in de regel niet zo lang. Dit komt ook door de duidelijke verslagen van de secretaris/penningmeester.

Voor invulling van de resterende tijd was de heer Krosenbrink, oud-directeur van het Staringinstituut uitgenodigd. Hij hield een voordracht over volksverhalen en het ontstaan ervan.

De heer Krosenbrink is een boeiend verteller, die kan putten uit een grote variatie aan verhalen. Dit komt ook doordat hij de laatste jaren duizenden verhalen heeft aangehoord met het doel ze op te schrijven.

Uit zijn verhaal blijkt, dat veel verhalen al eeuwen oud zijn. Ook komen dezelfde soort verhalen in verschillende streken van Europa voor.

Helaas zijn in het Nederlands taalgebied weinig verhalen opgeschreven. Daar is de laatste decennia wel het een en ander aan gedaan, ook door de heer Krosenbrink zelf.

Elke streek heeft zijn eigen verhalen. Het streekeigene kan extra smeugig worden door het gebruik van het dialect. Zo hoort het verhaal van de weerwolf echt in deze streken thuis. Al wordt het op verschillende manieren en in verschillend dialect verteld. In tegenstelling tot verhalen uit de literatuur zijn de volksverhalen over het algemeen "zonder zorgen". Met de komst van de electriciteit zijn de "spookverhalen" verdwenen.

Daarom is het goed, dat ze worden opgeschreven, anders zouden deze verhalen uitsterven.

H.te Brake.

A A N W I N S T E N F O T O - A R C H I E F

- Ontvangen van de heer A.te Vruchte, te Lichtenvoorde een oude foto met hierop pater Reinders OFM en zijn ouders (Stroet) uit Harreveld. Allen zittend voor een ereboog, waarschijnlijk bij zijn priesterwijding.
- Ontvangen van de fam. Eppingbroek te Winterswijk:
 - 4 kleurenfoto's, onderwerp: excursie van de cursisten "Oud Schrift" naar het archief van Huize Bergh te 's-Heerenberg
 - 3 kleurenfoto's, delen van een kaart van J.v.Lindt uit 1654 (repro's). Onderwerp: Lichtenvoorde en Harreveld.
 - 3 zwart/wit foto's, repro's van luchtfoto's 1950-1960 van Vragender, Lievalde en Zieuwent.
 - 2 zwart/wit foto's, repro's oud Lichtenvoorde.
 - 2 zwart/wit foto's, repro's Harreveld 1950-1955.

Alle gevers hartelijk dank.

G.J.A.Eppingbroek

DE ONDERWIJZERS TE LICHTENVOORDE

Niet als verbetering, doch als aanvulling moge dienen de ondertaande gegevens op het artikel "De onderwijzers te Lichtenvoorde" door Raymond Boekelder in "De Lichte Voorde" nr. 22 van December 1990. Deze gegevens vond ik in de notulenboeken van de Gereformeerde Classis van Zutphen en andere inventarisnrs. van deze Classis, en tot complementering van zijn artikel vond ik het wel nuttig deze hierbij te voegen. De Notulenboeken beginnen eerst in het jaar 1593 en aangezien Lichtenvoorde pas in het jaar 1616 door de Zutphense militairen werd ingenomen en door Georg Ernst van Bronckhorst en Borculo tot een zelfstandige Heerlijkheid werd gemaakt, kon de Reformatie in Lichtenvoorde eerst in dat jaar ingevoerd worden. Dus is het begrijpelijk, dat er slechts schaars over het schoolwezen in die eerste jaren vermeld wordt. Een simpel bericht van het jaar 1602 geeft echter te kennen, dat de schoolmeesters van Grol armoedshalve waren vertrokken en dat "de Papisten van Grol haere kinderen na Lichtenvoorde ter scholen sint schickende", dus ten teken, dat Lichtenvoorde toen nog een Katholieke onderwijzer had. Volgens de gegevens van de Classis Zutphen dd. 18 juni 1616 werd Henricus Kemner als eerste gereformeerde schoolmeester in Lichtenvoorde bevestigd, nadat hij "opentlyck voor de volle vergadering van de Classis verclaert hadde, dat hij de gereformeerde religie van herten was toegedaen en daarbij belovet te willen volharden door Gods genade zijn discipelen altyt trouwelyck te onderwysen naar de ordre der scholen door de Classis beraemt en door de Heeren van de Gedeputeerde Staten geratificeert". Een brief van de Classis van Zutphen nr. 43 (195) van 't jaar 1637 betreft zijn opvolger, en is van de volgende inhoud:

Eersame insunders gunstige Vruunden,
Op U.L. gesinnen door brieven aen ons op hynden overgelevert gedateert, hebben wij Johannes Tollenaer tot een Schoolmeyster in plaetse van Henric Kemner aengenomen, gelyck ook sulcks by die Heeren Gedeputierden is geapprobiert, op alsulcke gagie ende emolumenten als Zaliger Henricus Kemner gehadt heeft. Maer also een man daerop niet leven en kan, ten sy hy die Custerie daerby heft, soo sall U.L. gelieven by Syn Genaeden ofte daer't mochte behooren (also my t 'selve oncondigh) sulcks te versoecken ende uyt te brengen, ten eindt hy Johannes zyn Ampt beyde in Custerie als Schooldienst dies te onverhindert ende neerstiger mochte waernemen. 't Welck vertrouwene, will ick U.L. Gott dem Almechtigen ende Synen Woordt der genaede beveelen.

Met haest, tot Zutphen den Febr. Anno 1637.
U.L. Dienstwillige Gellius de Bouma M. S.

Het is wel heel merkwaardig, dat deze Johannes Tollenaer op de eerste ledenlijst van de Gereformeerde Gemeente van Pasen 1641 voorkomt alleen als koster en niet als schoolonderwijzer en zo komt hij ook voor op de ledenlijst van Kerstmis 1647. Doch Hermannus Nepus wordt dan vermeld als schoolmeester. Deze laatste moet voor 1650 zijn overleden, want in dat jaar worden ingeschreven als leden de schoolmeester Willem Jansen met zijn huisvrouw, komende van Deutichem met een attestatie. De laatste benoeming van Willem Jansen Berckelaer werd niet direct door de Eerw. Classis geaccepteerd, want in de Classicale vergadering dd. 23/26 April 1650 werd een brief ingeleverd van zijne Genaede Georgh Ernst van Bronckhorst en Borculo, "in welke gerecommendeerd wordt een seecker

persoon om gepresenteerd te worden tot den Schooldienst te Lichten-voorde." Als Heer van Lichtenvoorde had hij van ouds her het recht van benoeming van al zijn beambten, dus ook van de schoolmeester, doch sedert de invoering van de Reformatie kon dit alleen geschieden met goedkeuring van de Eerw. Heeren van de Classis, die er precies op toezagen dat een nieuw te benoemen beambte de Nieuwe Gereformeerde Leer was toegedaan. Op 30 juli vermeldt de scriba van de Classis,

"dat de Heeren Inspectoren bericht hebben gedaan, dat de schoolmeester buyten ordre (dus zonder medeweten van de Classis) is aangenomen en dat de Eerw. Vergadering heeft voor goet gevonden, "dat wanneer hy sal comen te versoeken tractement van de Heeren Gedeputeerden (dus van het Landsbestuur), dat die selve wel gemelte Heeren sullen worden versocht hem aan te seggen: als hy sal hebben uitgebracht een schriftelycken blyck van de H. Inspectoren, dat achtervolght zynde de ordre welke daerop valt, als dan by haer Edele na gewoone ordre sal worden gedisponeert".

Hetgeen bevestigt, dat de Heeren van de Classis ook een woordje in deze benoeming willen hebben. Schijnbaar zijn de partijen tot een overeenstemming gekomen, want in de notulen van 8/11 april 1651 wordt vermeld:

"Nadien Dom. Praesidem (voorzitter) relatie gedaen hadde in de sake van den Schoolmeyster tot Lichtenvoorde gehandeld was, is een requeste van de Gemeynthe tot Lichtenvoorde wegen Willem Jansen (Berckelaer) voorgelesen, toonende dat se niet alleen goet contentement in syn persoon ende hadden, maer oock, dat hy tot haeren schoolmeyster angenomen en naer kercken-ordre in sinen dienst gestelt mogt worden. Waerin oock wyders versocht wierd, dat de Classis wilde gelieven hem de hand te bieden om nevens ander by de Heeren Gedeputeerden ordonnantie van syn salaris, soo die voorgaende jaers als de volgende Jaeren voor hem te procederen, hetwelck van de Classis aengenomen en de Heeren Inspectoren toe betrouwt is".

Schijnbaar heeft hij een jaar buiten ordre reeds dienst gedaan, want het lidmatenboek van de Gereformeerde Kerk vermeldt, dat hij met zijn vrouw reeds op Pinksteren 1650 in Lichtenvoorde is aangekomen. Op de classicale vergadering van 24/27 maart 1656 komt een request ter tafel van "den gewesen Schoolmeyster tot Lichtenvoorde Johan Tollenaer", ter verkrijging van een subsidium van de Heeren Gedeputeerden te Arnhem. Hiermee worden de Eerw. Heeren Inspectoren belast.

Op de 1/4 mei 1660 behandelt de Eerw. Classis ook een request van den Edelen Heer Arnold Otto de Rode van Heeckeren tot de Pennecamp, residerende op Huize Tongerlo en van de huislieden van de buurtschap Vrageren, die daarin de Eerw. Classis verzoeken om

op haar eigen kosten haar eigen huysluyden kinderen bij den Peadagogus (die syn Edele alreets bij syne kinderen heeft) mochten geïnstitueerd worden, ter oirsaecke van de verre afgelegentheyte van Lichtenvoorde en de onbruyckbaerheyt der wegen in de winter. De scriba vermerkt verder, dat de Eerw. Classis aenmerckende de beweegh-redenen soo in 't request aangeroent, als van verscheydene broederen voortgebracht (specialicken de hope van door dit middel de kinderen tot de kennisse der waerheyt van de paapse dwalingen af te brengen) consenteert tot dit versoeck onder conditie, dat derselve peadagogus alleen zy voor zyne kinderen en de kinderen van de buurschap Vrageren, en niet tot nadeel van het ordinaire tractement van de schoolmeyster tot Lichtenvoorde.

Deze peadagoog was kennelijk Gerhard Harde, zoals Raymond Boekelder vermeldt. Deze Gerhard Harde verzocht in 1663 de Eerw. Classis om als onderwijzer in Didam aangesteld te mogen worden. Door vererving komt in 1661 de Heerlijkheid Lichtenvoorde in handen van Maria Magdalena, dochter van graaf Georg Ernst, die sinds 1652 weduwe is van Hendrik van Nassau-Siegen en wonende op het kasteel Wisch. Dat zij op haar rechten stond, blijkt uit een brief van het jaar 1664, gericht aan de Eerw. Heeren van de Classis en wel met de volgende inhoud:

Eerwaerdige Hoochgeleerde Heer, besonders goede Vriendt,

Achtervolgende de Conferentie van den 12 deser, alhier op Onsen Huyse Wisch gehouden, nopende het aenstellen van eene tweeden Schoolmeyster in de Heerligheit Lichtenvoorde Bürschap Vraegeren buiten Onse voorgaende kennisse ende wille, op het versoek van Onse Onderdaenen aldaer en by den Heeren van de Classe geaccondeert, is onse meinonge demselven Eerw. Classe in allen voorvall gerne te willen wilvaeren in 't geene Ons doenlyck, ende buiten praajuditie van Ons recht en gerechtigkeit kan geschieden, dan alsoo de aenstellinge van eenen Schoolmeister in de voornoemde Heerligheit, tot den tegenwoordigen laetsten too, noit voor desen by jemandt anders als by onse voorsaeten is gepleegd, ende Wy dienvolgens daervan in possessie syn. Dat oock dese aenstellinge gehoort tot de Politie (Bestuur) van eene Stadt of Heerligheit, dewelcke Ons daer ter plaetse by niemandt is vertrouvertendt (verzocht). So draegen Wy veelmeer het vertrouwen, dat de Eerw. Classis sulx an Ons (nu Weduwe en in minderjaerigheit Onse geliefde kinderen beide Princen van Nassau) niet en sal believen te tenteeren (beproeven), sonderling by maniere van nieuwigheit met het aenstellen van een tweeden noit voor desen geweest, ende dan oock in anschouw van het argelycke exempel, waerdoor de onderdaenen als van nature gehouden in vall van noodt haere Overigheit te versoeken om remedie tegens haere behoeften, alru dit respect lichtelyck te buyten souden treden, gelyck sy alreeds zyn gefundeert op de Classicale resolutie. Weshalven Wy tot conservatie van Onse oude recht niet en moogen aftreden van het verbot des aengaende gedaen ter tyt en wyle de voornoemde Onse Onderdaenen Ons behooryck daeromme versogt, ende an Ons reden sullen gegeven hebben van de nootwendigheit haeres versoecks, als wanneer wy daerinne versien sullen nae dat de noot sal eisschen.

Met beveeling van U Eerw. in de hoede des Almachtigen Gottes,

Maria Magdalena Gravin van Nassau Weduwe.

Op Onsen Huyse Wisch den 15/25 July 1664,

Uit deze brief konden de Eerw. Heeren van de Classis wel duidelijk vernemen, dat men niet zonder haar kon handelen, hoewel zij zelf de Nieuwe Leer was toegedaan. Het is echter wel heel merkwaardig, dat er verder in de notulenboeken niets meer is aangetekend over de onderwijzers in Lichtenvoorde. Wel staat echter in het notulenboek van de Ned. Herv. Kerk dd. 4 dec. 1659 nog wel het een en ander opgetekend omtrent Willem Jansen Berckelaer in verband met het schoolhouden op Tongerlo als tweede school in de Heerlijkheid Lichtenvoorde, namelijk de klacht van de "Vragerenser huysluyden niet gesint syn haere kinderen by den Schoolmeyster (Willem Jansen Berckelaer) tot Lichtenvoorde in die schoole te senden, niet alleen weegen de afgelegentheyt in de winterdaegen, maer principaelicken, dat haere kinderen in lesen en schryven weinigh of niet profitiren, en dat Willem Berckelaer in 't

gemein met syn particuliereaffairen soo veel te doen heeft, dat hy de kinderen vergeet, en willen haere kinderen liever naer Grol, Bredevoort ofte Aalten senden".

In de aantekening van 2 nov. 1666 staat vermeldt:

Also Willem Jansen Berckelaer Schooldienaer alhier, door den inval van de Bisschopse volckeren in dese Graefschap, synen schooldienst heeft moeten verlaten en in Hollandt hem met de woninghe heeft moeten begeven, waerdoor hy dan in de hoogste armoede is vervallen, soo is 't, dat hy nae verloop van eenige maenden wederom hier komende en siende dat hy hier qualyck syn huysgesin soude kunnen onderhouden, heeft hy Willem Berckelaer by accoort en voldoeninge van eenige pretentie die hy noch hadde op eenige uitgegraven landeryen uyt de Gemeynthe, welke hem oock datelyck syn voldaan, den voornoemde schooldienst gequitteert (verlaten). Waerop den Eerw. Kerckenraet met approbatie (toestemming) van de Heeren Inspectoren, als oock de Beampten van Haer Fürstlycke Genaeede van Nassau aengenomen den Ed. Bernard Harde, gewesene paedagogus op 't Huys Tongerlo (en naderhandt in den schooldienst in de Buurschap Wenterswyck) tot haeren Schooldienaer, om de jonghe Jeught in de gronden der Godtsaligheyt en Christelycke religie, soo met leesen als schryven te institueren. Alles op sodaenige emolumenten (bij-inkomsten) en profyten gelyck daerop voor desen syn gestelt en oock noch moghten gestelt worden.

Gerhard Harde is overleden in december 1678.

Op 5 maart 1679 noteert de dominee Isaackus Caatman jr., dat Johan van Leeuwen met approbatie (goedkeuring) van Syne Fürstl. Doorluchtige en de Heeren Inspectoren in dese vergaderinge in plaatse van Gerhard Harde is aengenomen om de jeugd alhier te Lichtenvoorde in alle Godtsaligheit, leesen en schrieven nae Kerck en Schoolorders wel te onderwysen, en sall syn tractement aanvanck nemen met den len maart deses jaers 1679 volgens ordonnantie van haer Ed. Moogende Heeren Gedeputeerden deser Graefschap.

In de notulen van 7 okt. 1712 staat verder te lezen, dat de schooldienst vacant is geworden door de dood van de overleden schoolmeester Johan van Leeuwen, en dat het van de

"hooghste noodtsaeckelickheyt is dat dese plaetse wederom vervult worde met een bequaem man, tot nutte ende dienst van de Jeught. Soo is 't, dat by de Eerw. Kerckenraet geresolveert en goedt gevonden is om Syn Excellentie de Hoogh Welgeboren Heer en Baron de Heyden (deze is door koop eigenaar geworden van de Heerlyckheid Lichtenvoorde in het jaar 1701) de regerende Heer van dese Heerlyckheyt daarover te begroeten ende onderdaenigh te versoeken, dat syne Excellentie de goedtheidt gelieve te nemen om ten eersten wederom een bequaem man te bevorderen en aan te stellen, inplaatse van den overledene. Dit versoeck aldus voorgestelt, so heeft Syne Excellentie sich daerop gunstighlyck gelieven te verklaeren voor de persoon van Damianus van Leeuwen, als ten volle versekert synde van syn bequaemheit en stigtelick gedragh, die dan oock door een nadere instructie actuelick tot Schoolmeester in plaetse van de overledene is aengestelt.

In het jaar 1715 staat deze Damianus van Leeuwen te boek als "Magister en Custos". Als bijzonderheid en buiten het concept van dit artikel moet ik hierbij nog vermelden, dat Johan van Leeuwen, dus zijn vader, een zonnestandwijzer heeft aangebracht aan de straatkant van de Hervormde Kerk, die nu nog te zien is. In het jaar 1727 krijgt Damianus van Leeuwen concurrentie van zijn broer Andries van Leeuwen, want dan

reikt hij bij het Eerw.Kerkbestuur een klacht in , dat zijn broer een bij-school houdt. De Eerw.Vergadering verzocht hierop Andries voor hun vergadering te verschijnen om zich hierover te verantwoorden. Hij bekende toen dan ook, dat hij school hield en dat hij "krey- en naeykinderen hadde, als oock kleyne kinderen in bewaringhe, maer dat vanwege een order van Haere Execllentie de possiderende Vrouwe van de Heerlykheid Lichtenvoorde (Baronesse Charlotte Sophia, nicht van de voorgaande eigenaar Frederik Baron von Heyden). Deze onenigheid werd echter bijgelegd toen de heren Inspectoren in Lichtenvoorde hun ordinaire (gewone) visite hielden, en nadat ze beide partijen verhoord hadden hebben ze Andries het schoolhouden verboden en "ernstigh gewaerschouwd sich te wachten om byschole te houden, als synde tegen de Kerckenordre."

Hetwelk voornoemde Andries van Leeuwen heeft aangenomen.

Op de kerkvergadering van 4 jan.1736 "betuyghde de Custos en Schoolmeyster Damiaan van Leeuwen met veel aendoeningh van droefheyt, dat by de sware brand alle te verhuuren dootmantels en 't dootlaecken en het geld, dat hy in bewaringhe had, verloren waren gegaen en zodoende geene afrekening konde maken."

Tevens is toen ook de school verbrand, die één geheel vormde met het huis, want bij de afrekening van de gecollecteerde gelden ten behoeve van de verbrande panden staat duidelijk:"De schoole een huys een woninghe".Deze brand, die plaats vond op de 5e sept. 1735 verwoestte alle woningen aan de rechterkant van de Varkensmarkt van bakker Stottelaar tot aan het begin van de huidige Hagenstraat en uit de volgorde van de opgetekende uitkeringen aan de brandslachtoffers is duidelijk na te gaan, dat deze school en Meestershuis stond op de plaats, waar nu mijn broer Paul Kruij woont (Zeeman en Intertoys) en de weg ernaast. Dit wordt ook bevestigd door een koopakte dd. 4 febr.1803 waarin Jan Hendrik Hesselink en Emina Doedens eheluyden verkopen aan de schoolmeester Hendrik Scheepers hun "eigendommelijke huisplaats" met daarop staande schoppe, gelegen achter het Schoolhuis, met een afdak en varkensschot aan dat Schoolhuis vast, tussen of naast de huizen van Berens Sironnen (achter Stottelaar) en Jan Hendrik Dieperink (huidige Spaarbank), met het ene eind tegen "de gragte" schietende. Die gragte, (oorspronkelijk de kasteelgracht) werd plm.1850 gedempt en naar ik vroeger heb horen zeggen, met het puin van de ruïne van het kasteel en de afbraak van de school. Deze vormt nu de weg van de Varkensmarkt naar het Hof. Oorspronkelijk behoorde het Meestershuis en de school aan de Domeinen van Lichtenvoorde, want volgens deze koopakte waren deze belast of bezwaard met f 4,25 verpondingsgeld, vier rookhoenderen en een half pont was (voor kaarsen). Wanneer dit gebouw van de Domeinen is gekocht is (nog) niet bekend. In de lijst van ingezetenen van de "stad" Lichtenvoorde van 1835 en tevens kadasterregister, staat dit schoolhuis vermeld onder sektie G.nr.1400, groot erf 2 roeden en 70 el, en het huis G.H.Schepers sektie G 1398 met de aantekening schoppe achter schoolhuis erf 1 roede, 48 el. Zoals ik vroeger al eens heb horen zeggen heeft dit schoolhuis na leegstand gediend voor berging van de brandspuit. Toen diende het oude Poorthuis aan de Nieuwe Poort in de Korte Rapenburgsestraat (café Kothuis) als Schoolhuis, zoals dit vermeld staat op de Kadasterkaart van 1835, doch niet voor lang, want direkt daarna werd dit gebouw het eerste Gemeentehuis van Lichtenvoorde, nadat de wed. Tongerlo de eigenaresse van de herberg "Het Witte Paard" (thans de schoenenzaak Pillen aan de Markt) het gemeentebestuur de huur had opgezegd wegens verkoop en vertrek naar Varsseveld.

Wanneer Severijn Hesselink (getrouwd 23 aug.1746 met Anna Catharina van Leeuwen, dochter van Damianus van Leeuwen) als schoolmeester in Lichtenvoorde benoemd werd is mij (nog) niet bekend, doch wel vond ik in het Classicaal Archief nr. 43 (195) een akte van zijn herbenoeming dd. 30 april 1778 en getekend door Willem, Prince van Oranje als Heer van Lichtenvoorde, die de Heerlijkheid volgens koopkontraakt dd.27 dec.1776 gekocht had van de Fürst en de Vrouwe Fürstinne Szartoryski en met iedere overdracht werden de beambten herbenoemd. Omdat ik het nogal interessant vond te weten wat een schoolmeester/koster zo al te doen en te laten had, laat ik hier de gehele inhoud van de akte volgen.

Wij Willem by de gratie Gods, Prince van Orange etc. doen hiermede te weeten, alsoo Wy door aankoop en opgevolgd transport van den Heer Fürst en Vrouwe Fürstinne Szartoryski hebben geacquireert de Heerlykheid Lichtenvoorde, en het dienhalve nodig is de respective Officienten en Bediendes in gemelte Heerlykheid, die reets in Onsen Naam door onse gecommiteerden provisioneel in Dienst zyn gecontinueert, met de nodige Commissie werden voorsien. Soo is 't, dat Wy tot Kerkmeester, Coster, Schoolmeester en Voorsanger onser gemelte Heerlykheid hebben gecommiteert en geauctoriseert, gelyk Wy committeeren en auctoriseeren by desen Severyn Hesselink, gevende mitsdien aan hem volkomen magt, auctoriteit en sonderling bevel om de voorseide Kerkmeesters, Costers, Schoolmeesters en Voorsangers Ampten met al hetgeen daartoe behoort en hem toestaat te doen, by continuatie wel getrouw en met de vereyschte naarstigheit te bedienen en waar te neemen, als Kerkmeester de Kerke-goederen en inkomsten wel en getrouwlyk te administrereeren en daarvan op vermaan aan en ten overstaan als van ouds gebruikelijk te doen behoortlike rekeninge en verantwoordinge. Als Koster te vigileeren, dat de Kerkdeuren op de vast gestelde tyd en uren gesloten en wederom ontsloten, mitsgaders de Klokken op de gewoone Tyden getrokken worden, dat het lurrwerk in de Toren na behoren gesteld, schoongehouden en opgewonden word, en dat door moetwillig - of onachtsaamheit aan hetzelfde, gelyk mede aan de stoelen en Banken geene schade word toegebracht, gelyk hy ook in die qualiteit verpligt sal weesen exacte aantekeninge en lysten te houden en ieder vierendeel jaars aan Onsen Richter over te geven van de gedoopte, getrouwde en begravene personen. Voorts als Schoolmeester wel sorge te dragen, dat de Jeugt aan syn opsicht en instructie toebetrouwt in de vereyschte discipline gehouden en in het Leeren, Leesen, Schryven, Cyfferen en Psalmsingen, mitsgaders in de gronden van den Waaren Christelyken Gereformeerden Godsdienst na behooren onderweesen werden. En in het general alles te doen, dat van een goed en getrouw Kerkmeester, Coster, Schoolmeester en Voorsanger verpligt en gehouden is te doen. En sulks op het tractement van vyf en seventig gulden, alsmeede de Baaten, Profyten en Emolumenten daartoe staande en behoorende en door hem tot hier aan toe genooten. Versoekende en ontbieden en beveelen Wy respective mitsdien een Jeder den gemelten Severyn Hesselink als Kerkmeester, Coster, Schoolmeester en Voorsanger vorsz. te erkennen en hem in de waarneming van die Bedieningen geen hinder of belet toe te brengen, maar veel eerder en des noods de behulpzame hand te bieden.

Actum op Ons Hof in 's-Gravenhage den 30sten April 1778.

W.Prince van Orange en Nassau.

Ter ordonnantie van Syne Hoogheid A.Andesch.

Severyn Hesselink overleed 19 november 1800. De franse overheersing bewerkte de scheiding van kerk en staat en tevens de adellijke macht van hun recht op de benoeming van onderwijzers en alle andere beambten. Deze macht kwam nu te liggen in handen van het gemeentebestuur. De eerst benoemde schoolmeester door het gemeentebestuur was Gerrit Hendrik Schepers uit Winterswijk, voorheen schoolmeester in Meddohoe, doch over hem heb ik reeds in een vroegere uitgave van "De Lichte Voorde" het een en ander geschreven.

Rest mij nog U een overzicht te geven van de inkomsten en verplichtingen, die een schoolmeester/koster had in de periode van de invoering van de Reformatie 1616 tot het jaar 1658, toen de Gereformeerde Kerk een Kerkenraad kreeg, want deze akte geeft geen jaartal aan. Deze luidt als volgt:

Folgen die Güder und Renten so die Scholmeister und Coster tho Lichtenforde int gebruik hefft ende tho die Schole und Costerie tho Lichtenforde gegeven.

Erstlich het Huys binnen Lichtenforde negst (naast) Aelheit Marcklings huys gelegen. Item die costerie tho Vrageren.

Item den Garden uyt Vosses Meken (mathe) in den Vrageren Dieck gelegen.

Item van ider kindt so gedoopt wort dree Stivers.

Item van ider dode (aan) den Coster ses Stivers wegens het overliden, ende dat so wall van een groot als een kleen (kleine) dode.

Item Jaelix op Martini dree gulden wegen het Middags ende Avont overliden.

Item van ider kindt Jaerlix aen Scholegelde eene ricksdaler.

Specificatio van die Costerie tho Vragener:

Den Garden by die Capelle gelegen.

Die Costersbrede in den Vragener Esch gelegen.

Het Maken (maatken) int Vragener Broeck bij Hammermate gelegen.

Item noch twee ackerkes in den Esch.

Item noch een smael trixcken (smal stukje) in den Esch.

Hiertegen is den Scholmeister veroblisiert (verplicht):

Het vorsingen in die Kercke te doen.

Item die Schole vlitigh whar tho nemmen.

Item het Uhrwerck tho stellen ende so völle mogelick tho verwahren.

Item tho den Godes Dienst, so wall vor als nha den Middag, dree mael tho lüden, die Kloeken ock in gude achtung tho hebben, dat dieselvige wegen onnodigh ende onordentlich lüden oder sonst beyeren nit verdorven oder gekorsten werden.

Harry Kruij, Aalten.

Onderstaand artikel is ons toegezonden door de hr. Hans Kooger, te Arnhem. De hr. Kooger is voornemens zijn verzamelde notities in een boek te verwerken. Nadere reacties of aanvullingen gaarne zenden aan de redactie van De Lichte Voorde.

DE JODEN VAN LICHTENVOORDE

Selig Salomon is, voor zover dat na te trekken is, de eerste jood, die zich in Lichtenvoorde vestigde. Hij was in maart 1743 met Hester Jacobs te Ringenberg (Duitsl.) getrouwd.

Herts Levi bezat een uit 1753 daterend octrooij, dat hem was verstrekt (1) door Frederik Otto van Dornburg, genaamd Heijden, die tussen 1738 en 1768 op het Hof in Lichtenvoorde woonde. Herts Levi was in 1749 te Kleef met Mindele Emanuel getrouwd. De broers Levi Meijer (een slachter, die ook een schutsbrief had van van Dornburg) en Isaac Meijer (een lompenkoopman) trouwden respectievelijk in 1769 en 1768 te Kampen en Enschede. Levi huwde Roosken Godschalk en de bruid van Isaac was Roosken Jacobs. Deze voormelde huwelijken zijn in maart 1777 bevestigd te Lichtenvoorde (2). De weduwe van Levi Meijer huwde later met Salomon Philip Vink (3).

Selig Salomon werd in de zomer van 1774 door Hertog Philips, die eveneens in Lichtenvoorde woonde, aangeklaagd. Wat was er gebeurd? De beide mannen hadden met elkaar in de buurt van het huis van Garrit Hennekes, in de "Boerschap Livelde, op het gemene voetpad" ruzie gemaakt en gevochten. De aangeklaagde en de klager verschenen met getuigen ten huize van de "stadhouder" (Richter) A. Tongerlo op 8 juli 1774.

De opgeroepen getuigen: Jan en Janna Klein, Garrit Jan Steger, Garrit Steger en Garrit Hennekes verklaarden, dat de joden "op malkanderen hadden gelegen en één sterk had geschreeuwd". Hertog Philips was met een bloedende hoofdwond weggevlucht. De eis was: 6 daalder boete en de proceskosten. De uitspraak van de stadhouder (4) op 4 nov. 1774 luidde: Selig Salomon moest 2 daalder boete betalen (4).

Van Selig Salomon, Herts Levi en Levi Meijers is uit ca 1798 een notitie bewaard gebleven van de rentmeester van de Nassau-Domeinen. Zij betaalden op Martinii (11 november) elk het jodentribuut met twee vette ganzen (ter waarde van 1 gulden en 10 stuivers) en bovendien 6 gulden in contanten (5).

Hertog Philips, Benjamin Levi en Salomon (de zoon van Selig, die in 1781 te Groenlo was gehuwd met Vogeltje Moses), woonden omstreeks 1783 eveneens te Lichtenvoorde. Benjamin Levi vertrok naar Dinxperlo. In 1825 droeg Vogeltje Moses' onroerende goederen over aan de familie Frankenhuis-Salomons in Groenlo (6).

Solemnisatie (plechtig, feestelijk inzegenen) van het huwelijk van de in 1754 te Lichtenvoorde geboren Geertruid Hansels (Anschel) met Jacob Moses, geschiedde in 1774 door rebbe Aaron Gomperts.

De zoon van Isaac en Roosken, Symon Izak, geboren in 1774, trouwde met Rachel Moses, afkomstig uit Bretsenheim/Hannover. Zij was de stammoeder van de Lichtenvoordse familie, die de achternaam Ten Bosch aannam. In het dorp werden zij de "joddenbosch" genoemd. Er woonden nog andere niet-joodse families van die naam ter plaatse.

Levy Herts had in november 1803 een geschil met de Winterswijker Berend Grevink betreffende de leverantie van 30 stuks "rauwe vellen" (7).

Op 24 december 1812 legden twee joodse familiehoofden en één vrijgezel op het Lichtenvoordse gemeentehuis verklaringen (8) af omtrent het aannemen of behouden van hun familie- en voornamen (8).

Koopman Symon Izak nam de achternaam ten Bosch aan en dat gold ook

voor zijn 12-jarige zoon Mozes Symon.

Slager Salomon Philip koos Vink als achternaam en dat gold ook voor zijn 28-jarige zoon Philip Salomon.

Philip Hertz wilde als familienaam de Haas en zijn voornamen behouden. Zij verklaarden allen niet te kunnen schrijven. Op een lijst ⁽⁹⁾ van 977 gezinshoofden uit 1811-1812 komen tevens voor: koopman Manuel Levy, geb. 1785, de eerder genoemde Levy Hertz (die capitaliste werd genoemd, geb. in 1755) en kleermaker Jacques Wolf (wellicht joods). Levy Hertz ging in mei 1812 naar Groenlo, waar hij op 30 september 1812 de achternaam Kok aannam ⁽¹⁰⁾.

Van de joodse familie ten Bosch, zou Mozes Symon, de zoon van de bovengenoemde Mozes in maart 1836 trouwen met de in Ruurlo geboren Rachel Samuels. Achtereenvolgens werden de volgende kinderen geboren: Izaak (1837), Catharina (Kaatje) in 1838, Salomon (1839) en Jacob (1842). Salomon zou 27 jaar later, in 1866 zijn voornamen, vanwege overgang tot het rooms-katholieke geloof ⁽¹¹⁾, veranderen in Antonius Aloysius Maria en vervolgens in het huwelijk treden met de boerin Johanna Hulshof. Zij kregen tien kinderen.

De broers van Salomon: Jacob en Izak en zijn zusje Catharina bleven het joodse geloof behouden. Jacob ten Bosch was een tijdje in huis bij de in Bredevoort wonende gepensioneerde soldaat Joseph Hartog Vogelzang. Hij ging in 1866 naar Doesburg, waar hij in 1868 trouwde met Lena de Grootte. Haar vader Izak Levie de Grootte was bijna 40 jaar voorganger in Doesburg (1828-1868) ⁽¹²⁾.

Jacob en Lena vertrokken later naar Aalten. Hun kleindochter Sara Lena ten Bosch kwam in 1942 om in Auschwitz. Hun kleinzoon Jacob ten Bosch zou in 1944 eveneens in Auschwitz sterven, na in Halle te zijn verraden.

Een andere roomskatholieke familie ten Bosch was die van Casparus Antonius (medicinae doctor), die was gehuwd met de Aaltenese Modesta Juliana Gertruda Maria Driessen. De ten Bosch families kregen vele kinderen. Ter plaatse is de Frans ten Boschstraat, genoemd in 1964, volgens initiatief van de plaatselijke ULO, naar Frans ten Bosch, een missionaris in de Congo.

Slager Philip Salomon Vink was getrouwd met Hendrika de Vries.

In de vorige eeuw hebben nooit meer dan enkele joodse families in Lichtenvoorde gewoond. Een overzicht:

In 1809 : 11 joden
 In 1830 : 6 joden
 In 1849 : 3 joden
 In 1850 : 7 joden
 In 1860 : 6 joden

Omstreeks 1850 woonde behalve de familie ten Bosch ook ter plaatse : Derschen, Harmina Rebecca, Dela Hendrika en Philip Vink. Na 1860 waren er geen Vinken meer in Lichtenvoorde te bekennen.

Uit een volkstelling uit 1860 komen de volgende namen te voorschijn:

Familienaam	Leeftijd	Straat/buurt
Ten Bosch, Elizabeth	51	Rentenierstraat
, Simon Izak	69	Rentenierstraat
, Kaatje	2	Bosch ⁽¹³⁾
, Mozes Simon	39	Bosch
, Salomon	10 mnd	Bosch
Vink , Philip	58	Bosch

In 1880 woonden nog korte tijd de volgende joodse families ter plaatse: Rosendal, Zeehandelaar (afkomstig uit Joure) en Spier uit Eibergen. Een synagoge hebben de Lichtenvoordse joden nooit gehad. Wellicht zijn wel godsdienstlessen ergens bij een joodse familie thuis gegeven. Maar het ligt meer voor de hand te veronderstellen, dat de joodse kinderen les kregen in het joodse schooltje, dat in 1865 in Groenlo was gebouwd. Voor de joodse feestdagen gingen de joden naar sjoel in de Schoolstraat in Groenlo.

De begraafplaats

Een joodse begraafplaats bevindt zich tussen Lichtenvoorde en Vragender, nabij de boerderij van Wamelink op de Bulte aan de Kerkdijk. De begraafplaats is omheind met betonnen paaltjes en met prikkeldraad afgesloten. De afmetingen zijn 10 are en 30 c. are (ong. 55 bij 24 meter). Er staan geen stenen (meer?) op de dodenakker, waar toch menig keer een joodse begrafenis moet hebben plaatsgevonden. In 1968 is het stukje grond verkocht aan het Nederlands Israëlietisch Kerkgenootschap te Amsterdam ⁽¹⁴⁾ en voordien was het in het bezit van de burgerlijke gemeente.

De oorlogsjaren

In het voorjaar van 1943 hebben de toenmalige burgemeester van Lichtenvoorde, Lamers en enige politiemannen jacht op de joden in de buurtschap "De Wolboom" gemaakt. Zij hadden een tip van de Nederlandse nationaalsocialist Heuthorst gekregen.

De 56-jarige Abraham Jessurun werd aangetroffen en hij had het Spaanse lef om andere joodse onderduikers te verraden. De in de illegaliteit bekende "Zwarte Kees" (marechaussee Ruizendaal) zorgde er later voor, dat de verrader Heuthorst werd neergeschoten.

Behalve Bram Jessurun werden nog acht joden opgepakt: het echtpaar Isaac en Henriëtte Aleng-Salomon uit Amsterdam, de Aaltense veekoopman M. Cohen en zijn zoon B. Cohen en de Apeldoornse familie Menco (Jacob, Rosetta en twee kinderen). Alle gearresteerde joden zijn ⁽¹⁵⁾ naar Westerbork overgebracht en vandaar naar de concentratiekampen.

Helena, Maurits en Leonardus Menco, in Lichtenvoorde geboren, werden toen zij resp. 51, 47 en 50 jaar oud waren, in Amsterdam, Eibergen en Winterswijk (hun laatste woonplaatsen) gearresteerd en gedeporteerd. Helena en Leonardus kwamen in 1943 in Sobibor om. Maurits stierf in 1944 ergens in Midden-Europa.

In Auschwitz stierven, zoals al is gemeld Jacob en zijn zus Sara Lena ten Bosch, resp. op 31.3.1944 en 15.12.1942. Hun grootouders waren Jacob en Lena, die aanvankelijk in Doesburg en later naar Aalten gingen.

Moge zij allen, die door de nazi's werden omgebracht in onze herinnering blijven.

Graag zou ik aanvullingen/correcties op dit verhaal willen ontvangen. Vooral over de joodse en niet-joodse families ten Bosch.

Hans Kooger, Utrechtseweg 300, 6812 AR Arnhem. Tel.: 085-511521.

Noten:

1. RAG,ORA Heerlijkheid Lichtenvoorde, inv.nr.139 A; 23.5.1783.

2. RAG,ORA Heerlijkheid Lichtenvoorde, inv.nr. 54: folio 456-457.
3. RAG,ORA Heerlijkheid Lichtenvoorde, inv.nr.139 A; 23,5,1783.
4. RAG,ORA Heerlijkheid Lichtenvoorde, inv.nr. 13, fisc.processen.
5. RAG, Archieven v.d. rentmeesters van Nassau Domeinen, Lichtenvoorde, inv.nr. 204.
6. RAG,NA, notaris A.H.Hummelinck, inv.nr. 990; nr.9; 19.4.1824.
7. RAG,RA Heerlijkheid Bredevoort, inv.nr. 383, folio 220 en verso.
8. RAG, Frans-Bataafs Archief, nv.nr. 4696; 1181-1184.
9. NALI, inv.nr. 79c, registre civique
10. Laansma, S.,1978: blz. 54
11. GALi,BS, acte nr. 36, 4.5.1866.Opgegeven aan en geregistreerd door burgemeester A.W.Zweers, na ontvangst van een vonnis van de Arrondissementrechtbank te Zutphen, 12.4.1866. Op de geboortecte van Salomon werden zijn nieuwe namen genoteerd.
12. Kooger, H., 1981; blz. 48 en 82.
13. Buiten de kom van het dorp.
14. GALi, kadastrale legger₄, sectie D 1604.art.995,volgnr. 49.
15. Er op of er onder, 1977⁴;blz.260-262.

GRONDLEGGER EN BOUWPASTOOR VAN DE H.BONIFATIUSPAROCHIE

Inleiding: Terwijl priesters/pastores in deze regio ofwel afscheid nemen, zoals pastor Antoon van de Hengel onlangs in de HaZiMa-parochies van Harreveld-Zieuwent-Mariënvelde, ofwel reeds aankondigen aan het eind van 1993 te stoppen met de werkzaamheden in Lichtenvoorde, zoals pastor Antoon Voorpostel van de Bonifatius en Ludger-parochie, ...lijkt het mij goed wat uitgebreider stil te staan bij het pastoraat van Rutger te Welscher (1732-1761)

Zijn betekenis valt het best te omschrijven als:

GRONDLEGGER van de R.K.PAROCHIE EN BOUWPASTOOR van de PAROCHIEKERK

Rutger te Welscher is afkomstig uit Dinxperlo en was als leek onderwijzer van de kinderen van Dr. J.Th.Evers, advocaat-fiscaal van het gericht te Lichtenvoorde. Zijn priesterwijding gebeurde, nadat vrienden van hem borg bleven voor zijn levensonderhoud.

Pastoor te Welscher kreeg na het vertrek van zijn voorganger Pater Wenceslaus Keller al vóór zijn priesterwijding door de belofte van de Heer dezer Heerlijkheid toestemming om als Rooms priester in Lichtenvoorde toegelaten te worden.

Zijn aanstelling dateert van 31 maart 1732 met een "zendinge" of "approbatie" (goedkeuring) als die van "Cappelaen" en niet zo uitgesproken als "Pastoor", omdat in die dagen Munster en Groenlo Lichtenvoorde nog steeds beschouwden als een deel van de parochie Groenlo. Men vergat even, dat Bisschop Bernard van Galen in 1672 Lichtenvoorde als zelfstandige parochie had ingesteld.

Was er tot dan toe nog geen sprake van een r.k. kerk sinds de oorspronkelijke kerk was overgegaan in handen van de belijders van de "nye religie" en ter plekke een nieuwe kerk was gebouwd anno 1648.....Zo kocht Rutger een schuur met strodak voor 400 rijksdaalder en richtte die in tot "kerkschuur", de zgn. "strooyenkerk".

Gelderland
Nieuwe Ewonen Nieuw Janszen
R.C. Pns. Pastoor
to Lierwint
by Doetinchem

Pastoor Wilhelmus Hendricus Jansen (1839 - 1877)

Heer Welscher fungeert in de voo'genaamde strooijenkerk, schuere met ^{het} stroodak, staande ter plaatse waar deze. By zyn leven werden nog de fundamenten gelegd der tweede kerk, altijd nog in schuurvorm, die volbroken werd door zyn opvolger. Van de eerste kerk spreekt Heer Welscher, dat ^{het} huis van in de Godsdienst oefening wordt gehouden, voor 400 rijdsdaler is aangekocht.

Over de tegenslagen en tegenwerking, die de nieuwe Lichtenvoordse pastoor ondervond, meldt pastoor W.H.Jansen van Zieuwent /Harreveld in zijn eigenhandig geschreven geschrift (document) getiteld:

"Zieuwent, Vrageren en Lichtenvoorde" (1866).

Hierin citeert hij veel en vaak letterlijk een

"Kort bericht van de Catholijke Gemeente van Lichtenvoorde", op 1 juli 1743 opgemaakt door pastoor te Welscher en door tien van de oudste en geloofwaardigste personen uit Lichtenvoorde, Vragender en Lieveelde ondertekend.

Heer Welscher had gedurig met moeyelikheden te kampen; eerst in 1743, met den Pastoor van Groel H.O.v. Munster over den kerkgang en de pastorale rechten in Lieveelde en Vragen; - aan dit geschil danken my een Kort bericht van de Catholijke Gemeente van Lichtenvoorde, op 1. July 1743 opgemaakt, en door tien van de oudste en geloofwaardigste personen uit Lichtenvoorde, Vragen, en Lieveelde ^{ondertekend} opgemaakt. Veel hebben my uit dit stuk kenteljk overgez.

Op een rijtje gezet had pastoor te Welscher een druk en geen gemakkelijk pastoraat gedurende bijna 30 jaar.

* Er was een onenigheid over de kerkgang van gelovigen uit Lieveelde en Vragender naar Lichtenvoorde, over het recht daartoe. De pastoor van Groenlo, H.O. van Munster rekende die gelovigen tot zijn parochianen., weer met voorbijgaan aan de oprichting tot zelfstandige parochie anno 1672.

* Het kopen van de eerste kerk en tijdens zijn laatste levensjaren het begin van de bouw aan een nieuwe kerk ter zelfde plek moet heel wat van zijn krachten gevegd hebben.

"De tweede kerk werd aanzienlijk groter dan de zgn. "strooijen"-kerk, omdat het getal katholieken in Lichtenvoorde en de buurtschappen sterk toenam in de tweede helft van de 18e eeuw (Thielen pp. 162.)".

* Nog in 1743 was het aan Rutger te Welscher-evenals aan Conraad Bernard Schutte, priester van de Hollandse Zending te Harreveld- niet toegestaan kinderen te dopen. Letterlijk schreef hij: "Mihi enim baptizare non licet". Vanaf 7 mei 1750 veranderde dat.

van de predikant en kerkeraad en ook van de koster D. van Leeuwen, die veel schade lijdt nu de "papen" te Lichtenvoorde en Harreveld zelf de kinderen dopen, haalt het geklaag niets uit!

20] Andersmaal geraaktte hij in erge moeilijkheden wegens het Kinder doopsel te Lichtenvoorde, waaron hij in 1743 schreef "mihi enim baptizare non licet, et ob hanc causam vicinus Pastor in Harvelde Dr. D. Schutte graviter mulctatus est." Doch in 1750 schynen de tyden te zyn verbeterde. Pastoor Schutte van Harvelde, begint zyn doopboek met 5. January 1750, in Heer Welscher te Lichtenvoorde met 7 Mei 1750.

*Pastoor Rutger te Welscher probeerde zijn jurisdictie in januari 1756 uit te breiden, toen pastoor Schutte wegens ziekte ontslag vroeg bij de Hollandse Zending. Tijdens het conflict "Silvolt" was Harreveld-Zieuwent los komen te staan onder pastoor Sebastianus Riccius. Het lukte te Welscher niet. En F.A. van der Huypsch werd door de nuntius Molinari aangewezen als "missionaris van Harreveld".

*De parochie of toen nog statie telde in 1743 : 586 communicanten, Lichtenvoorde 166, Lichtenvoorde Bosch 57, Vragender 181 en Lielvelde 159. Ook nog 23 aan de Veldkant naar Aalten en Winterswijk.

*Na bijna 30 jaar pastoraat overleed te Welscher op 27 mei 1761 en werd bij gebrek aan een "eigen kerkhof voor de statie" op 1 juni 1761 als eerste katholieke pastoor begraven in de Hervormde Kerk te Lichtenvoorde.

Later werden ook pastoor F.A. van der Huypsch overl. 22 jan. 1778 te Harreveld en pastoor W. Gerritsen overl. 3 nov. 1803 te Zieuwent in de Hervormde kerk te Lichtenvoorde begraven.

Alles bij elkaar is het gerechtvaardigd pastoor te Welscher te betitelen als : "Grondlegger van de r.-k. parochiegemeenschap" en "Bouwpastoor van de r.-k. parochiekerk".

Literatuur hierover:

- * "Geschiedenis van de enclave Groenlo-Lichtenvoorde" door Th.A.M.Thielen (1966) pp.159 t/m 162
- * Artikel W.H.Jansen, pastoor van Zieuwent/Harreveld (1866) in: "Zieuwent, Vrageren en Lichtenvoorde" pp. 19/20.
- * "Kerkhistorie in het hart van de Achterhoek" door Antoon Vos. (1988) p. 23.

Voor U uitgeplozen en samengesteld door A.J.Vos

Des Rector Christian Stump doet geroonden
all' juyfstones deser Bevolichgeijt Lichten-
voorde te wote, dat op d' 17. 1694 tot
Donsdagert in dese Bevolichgeijt sijn
aengestelt Berendt te Veluwe, &
Berendt ander Steege, es wonden dient
1694 falves all' juyfstones deser Bevolichgeijt
wonderols, dat hij g'lt. Donsdagert, in
jet Drijve, off daer hij sijn moede te wote
wille, stelle, ~~dat sijn sijn~~ ^{es sijn wote} sijn son of
des anders Hagabont wille, bij den
hoop wotte, om in sijn sijn Officier
te brengen, sijn assistent bij paus vol-
gent Placcate daer sijn sijn, waer-
nae sijn es jentor can reguleren.
Lichtenvoorde des 22. April 1694.

Christ: Stump

DE ARMENJAGER

De bestrijding der armoede heeft zich in de loop der tijden langzaam ontwikkeld. Naast verborgen armoede kwam (en komt) bedelarij voor. Bij familie- en stamgemeenschappen was onderlinge hulp vanzelfsprekend. Onderlinge hulp was ook groepsversterkend, zoals bijvoorbeeld te zien was bij de oudste christelijke gemeenschappen. Gaandeweg werd hulp aan de minder bedeelden een taak voor de sociale bovenlaag.

Pas aan het begin van de 15e eeuw begint men te beseffen, dat hier een regelende taak van de overheid is. In Engeland komt in 1536 de 'poor Law' (Armenwet) tot stand. In ons land zal het nog tot de 19e eeuw duren voordat de overheid zich structureel met dit probleem ging bezig houden. Tot dan werd het overgelaten aan het particulier initiatief. Alleen wanneer de armlastige geen vaste woon- of verblijfplaats had, kwam de overheid in actie. Landloperij werd niet geduld. De overlast, die hieruit kon voortvloeien noodzaakte de overheid tot het aanstellen van een ambtenaar met de speciale taak op te treden tegen landlopers. Deze armenjager vormt zo een verlengstuk van de justitie. Tot het eind van de 18e eeuw is het de Heer, of diens plaatsvervanger, die de armenjager aanstelt. Vanaf de Franse tijd is het burgerlijke overheid, ook al heeft de armenjager een justitionele taak. Aparte armenjagers kent men thans niet meer. In meerdere landen behoort het opsporen van landlopers nog wel tot de taak van politie.

Uit een besluit van de Lichtenvoordse richter, Christ. Stump, uit 1694 blijkt, dat voor het opsporen van bedelaars een vaste functionaris is aangesteld. Niet om het probleem te bestrijden, doch wel om het buiten de deur te houden.

Betreffende aanstelling van armenjagers, 1694.

Den richter Christiaan Stump doet hiermede alle ingesetenen deser heerlickheit Lichtenvoorde te weten, dat op den 17. deses tot armenjagers in dese heerlickheit sijn aangestelt Berent te Veluwe ende Berent aen de Steege en worden dienthalven alle ingesetenen deser heerlickheit aenbevolen, dat sij gemelte armenjagers in het verdrijven, off daer sij haer mochten te weer willen stellen en in val voorts, den een of aenderen vagabondt wilden bij den kop vattenom in handen van den officier te brengen, sullen assisteren bij poene volgens placcate daerop staende, waernae sich een ider can reguleren.

Lichtenvoorde, den 22 april 1694.

Christ. Stumph

Men ziet het, kort en eenvoudig. Bedelaars dienen al of niet met hulp van de burgers gearresteerd te worden en voor het gerecht gebracht.

Als evenwel rond 1800, dus in de periode van de Franse Tijd een nieuwe armenjager moet worden aangesteld blijken er toch nog wel enkele problemen te zijn. Uit het besluit van 1694 blijkt niet hoe de ambtelijke vergoeding is geregeld. Volgens het schrijven van de officier van Lichtenvoorde werd eertijds door de boeren de bezoldiging van zestig schepels rogge in natura betaald. Later werd dit vervangen door een

Pligheus. Toeged.

Van Officier van Lichtenwoud,

1 Departementaal Bestuur
van de Rijn.

Burgers Bestuurders!

By uwz. besluit van de 10de Decr. - de 17^{de}
ontworp, - te fine van bericht en Considera-
ties in mijn handje gesteld. Zyn, de ten by-
tening gesand Missie van 1 gemeente Ber.
Jenis des Ampts Bredewoud, te Breda in delo
12de May geschreven, handje versuch om
om 1 Departementaal Bestuur onderrecht te
worden, hoe ontrent de vervulling des Am-
tjers plaats te Lichtenwoud te handelen.
wan van by dese, de la het te voldoen.

Ontrent de aanvulling van vooij, over-
te aangeij, als van den Leest overleiden
aangeij, heb in 1 protocol des Ampts
Lichtenwoud - tussch een soortgelyke gebreke,
en Labonier - nits gevonden. Ik was
dus genoodacht mij dien aangaend
te Lichtenwoud te informeren, waarvan
het resultaat is.

Dat vooij. Aangeij, zo als ook de Con-
constelling van de Bredewoud - fidein mit an-
thebes - en dind, door de Heer der Heer
Lephan aangejete Wetgele; kunnen leraal
vizing, die allen door de Bredewoud bekeud
word

Word bevestigd in omstreken. Leest de Scher-
pels Rozge in de Jaar, dat de bestaende
tegen Staat elke bouwen op een be-
paald, Stempel geld.

In de begin dezer Revolutie, is den nu
onlangs overleeden, Armege, door den
Richter aangesteld, een een nominie-
te van drie Personen, van de Gelden
of Rotten geformeerd, welke die N. d.
minutie aan de Gemeentelijc Munitie.
politiek hadden overkonden, en deze
de Keuze niet willend, daer, luidde
Zulke by Richter opgedragen, welke aan
de Armege een actus had vlijtgeacht.

Dag dees te plechtlyc bestemd ingevol-
ge Resolvent van orgen: 22 15 Oct: 1796. Kunne
Code - wie aanstelling, onder de Naam
van vryen voormaals, ook alhoes door die
Heer der Heerlykheid gekeerd - en omindere
ambtenaren "aanstellen" (zie id. 13 op 2) en de
officiery verplicht by, die daarvan te ma-
ten besliden, zoudde hier op ook kunnen
afgeleid worden, dat de aanstelling van
Armege, - of hoer te gelyc deeneary van
Justitie - sount Gemeente Bestuur
behoorde te geschieden.

Dies tijt de by den Vorst gevraagde
blyfje houdende aanstelling van den Armege
blyft, dat die omde te. delfde einde aan-
gekeerd is, als waartoe de Gemeente Bestuur,
by ondreyt van de 20 Septemb. 1796. welke by hie
keulink van de 18 Novemb. 1796. aan org in Teyson
den - op elke plaats dees ampts belevend
een Person wilde aanstellen, nammelyc
van de Publicatien by de de Bedelers effect te
van Sorting, te zoudde Gde aan
Stelling

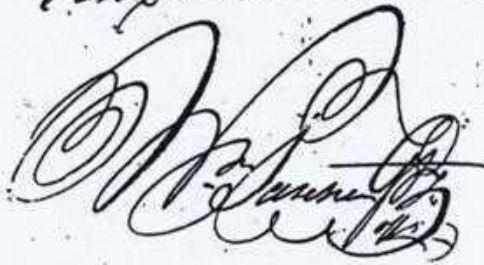
23
17

Hilleg van den Aanzage, gelyk by Edele
de Creatie van een Aanzage van
houwig plechtig de Smith Procees, een
Sontgelyke Justicie van derelie geyen,
Kennis worden, - of ook wel by dera
geleghen een gestreket van de gelyke
lyke Aanzage kennis ontwerp, worden,
waaron alleng, de adicente dertus
ten, die hier is verbeulden gering is,
zoudt Vermeenen zonder koste van
den Lente of enig particulier.

Hier mede getrouwend aan alle
intente de hebbe volden, de mede Reule
in deparactie de allechongste

Heil & Groet
Th. D. Nidebuurt

Winterswijk
23 Juny 1813
N. 7 L 13

geldsbedrag van enkele stuivers.

In de tweede helft van de 18e eeuw was Jan Buynink (1720-1785) armjager te Lichtenvoorde. In 1775 verzoekt hij wegens zijn hoge leeftijd zijn zoon Roelof als assistent en latere opvolger te willen doen aanstellen. Roelof geb. 1755, was de enige zoon uit het tweede huwelijk van Jan B. met Harmina te Clouse.

Echter, het jaar 1795 brengt voor de Nederlanden grote veranderingen. In de Franse Tijd moet het bestuur op meer democratische leest geschoeid worden.

Als na het overlijden van Jan Buinink een nieuwe armenjager moet worden aangesteld wil de officier van Lichtenvoorde gezien de veranderingen, die door Franse revolutie zijn ontstaan van het Bestuur van het departement van de Rijn preciesere instructies.

Volgens het reglement van organisatie dd. 15 oktober 1796 neemt de nieuwe municipaliteit (plaatselijk bestuur) de taken en bevoegdheden van de Heer der Heerlijkheid over. Om in de vacante functie van armenjager te voorzien wordt door de rotten (gilden) een drietal genomineerd.

De armenjager is evenwel een ambtenaar van justitie. Het gemeentebestuur laat de beslissing over de keuze over aan de richter, zoals dit van oudsher gebruikelijk was.

Deze wijst Roelof Buijnink aan als armjager in de gemeente Lichtenvoorde. Deze functie heeft hij bekleed tot zijn benoeming als boswachter te Lichtenvoorde (1812-1815).

In zijn schrijven van 23 juni 1801 dringt de officier van justitie erop aan, dat door het Departement van de Rijn een instructie zal worden uitgevaardigd, waarin taak en bevoegdheden van de armjager geregeld zal worden.

Deze instructie zal eveneens moeten gelden in alle overige plaatsen van het Ampt Bredevoord.

Kennelijk heeft de armjager tot dan toe niet veel steun gehad van justitie, want de officier hoopt met een algemene instructie de geringe hulp van de justitie, zonder extra kosten van land en of particulier te kunnen vergroten.

De algemene indruk is, dat de taak van de armenjager zich beperkt tot een arresteren van de landloper. Aan de achterliggende oorzaken gaat men geheel voorbij. Opsluiten in zogenaamde verbeterhuizen is de remedie. Pas vanaf 1813 wordt in ons land door de overheid meer aandacht gericht op het probleem van de armoede en de landloperij. In de loop van de 19e eeuw wordt de functie van armenjager afgeschaft.

A.W.M.Polders

Literatuur:

Copy van 22 april 1694: Aanstelling twee armenjagers:

Oud-archief Gem.Lichtenvoorde, Inv.nr.5
Zie ook: "Historie van Zieuwent" door J.& R. Boekelder, pp. 157

EEN GERECHTSZITTING

Volgens de Gerechtsprotocollen van de Heerlijkheid Lichtenvoorde kwam op Donderdag 25 januari van het jaar 1703 het Edele Gericht bijeen om de gedetineerde Anneken Wechelers te berechten wegens het te vondeling leggen van een pas geboren kind. Waarschijnlijk had deze gebeurtenis plaats op het Kasteel, want het huidige Richtershuis dateert van het jaar 1702 en voordien had Lichtenvoorde geen gerechtsgebouw, laat staan een stadhuis. Ook is het niet duidelijk waarom deze rechtspraak hier voor het gerecht in Lichtenvoorde plaats vond, want het gepleegde misdrijf had niet in de Heerlijkheid Lichtenvoorde plaats gevonden!

In ieder geval was zij hier ingesloten en werd zij voor deze rechtbank gedaagd, welke bestond uit de Richter Christiaan Stump en de Keurnoten Berent Huyninck en Herman Crabbenborgh. Deze beide laatsten waren notabelen en herbergiers en woonden aan de markt.

Om een juiste weergave van deze gerechtszitting en de nadere toedracht van beschuldiging en antwoord te geven, laat ik hier de letterlijke tekst van de aanhef van het geprotocolleerde volgen.

Erschienen Dr. Roller als Advocaet-Fiscaal deser Heerlyckheit verdoont deesen Welledelen Gerichte hoe dat hem in syn qualiteit voor eenige daegen is gedenuntieent, dat seecker vrouwspersoon uyt deese Heerlyckheit sig solde onderstaen hebben een jonghelooonen kintjen voor den Huyse Middaghten, syn Excellentie den Heere Graeve van Athlone toestendich, des nachtes off immers voor dagh neder te leggen, Dat men by naender ondersoek volle verdachtheit des weegen heeft gekreegen, dat sulx solde ondernomen zyn door eene Anneken Wecheler, deswegen tegenvoordigh althyn aengehaelt en van des Heeren wegen gedetineent. Soo versoect comparant in syn qualiteit dat voorgemelte gedetineerde op volgende inquisitoire articulen mach worden verhoert.

Hierna volgen de 23 vragen aan de gedetineerde, door de Advocaat-Fiscaal Dr. Roller gesteld, en wel als volgt:

1. De ouderdom en waer gedetineerde eenige laetste Jaeren herwaerts gewoont off haer opgehouden heeft?
Anneken Wechelers seyt ad minimum 26 Jaeren outt, en verleden Jaer op Michaeli (29 sept.) by Hendrick Mol in de huyn gekoomen ende aldaer drie veendel jaers gedient te hebben en vordien by haer Broeder Jan Wecheler, in Nimmegen woonende, gegien ende verbleven te syn.
2. Off gedetineerde niet het kintjen, voor den Huyse Middaghten in Veluwen op Saterdagh voor Nieuwjaer 1703 nedergelecht, de moeder zy, ende 't selfde in onechtelycken staet gebaert heeft?
Op den 2den seght ja!
3. Waer ten plaetse gedetineerde dat kintjen gebaert heeft?
Op den 3den seyt binnen Nimmegen by haer broeder Jan Voorgemelt.
4. Wat voor een vroetmoeder off wysemoeder haer in de baerensnoot gedient heeft?
Op den 4den seyt haer naem niet te weten, maer dat deselxe binnen Nimmegen dichte by haer broeders huys in deselxe

straete is woonachtigh.

5. *Waer die Vroetmoeder woont?*
Op den 5den refereert sich tot den vorigen.
6. *Wat voor vrouwens haer neffens de vroetmoeder in de haerensnoot moegen bygestaen hebben?*
Op den 6ten seyt noch een nakuyr ende haer broeders vrouwe.
7. *Off dit kintjen gedoopt zy off niet?*
Op den 7ten seyt jae.
8. *Soo jae, waer ter plaetse en van wie het gedoopt zy?*
Op den 8ten seyt binnen Nimmegen ende dat 't selve door haer broeders vrouwe is bestelt, ende weet niet de naem van de Pastoor.
9. *Wat naeme 't kintjen in den Doop gegeven is?*
Op den 9den seyt Hendlerina, naer haer Vader Zalliger.
10. *Wie 't kintjen ten doop gebracht en gehouden heeft?*
Op den 10den seyt haer broeders vrouwe.
11. *Wie dat Vader van 't kintjen zy te benoemen?*
Op den 11en seyt de Vader Jan te heeten, doch den toenaem niet te weten, doch in Westervoort by den Kerckmeister Jan Jansen gewoont te hebben, en dat Hendrick Mol, haer laetst geweest baas, syn volle Neve was, en dat de Vader van 't kint haer trouweloften gedaen en 4 gulden op trouw hadde gegeven.
12. *Waer den Vader van 't kintjen sich tegenswoordigh magh ophouden?*
Op den 12den seyt tot Aemsvoort.
13. *De dertiende vraag wordt niet vermeld.*
14. *Off gedetineerde des selvigen nachts, als sy het kintjen voor den Huyse Middaghten heeft nedergelecht, niet daermede gelogeert heeft in den Engel op de straete by Middaghten?*
Op den 14den seyt, dat sy aen de straete tusschen Annhem en Middaghten in een gemeen huys, doch daer getapt wiede, doen maels geweest is, sonder te weten of het aen den Engel geweest is.
15. *Off gedetineerde aldaer niet heeft by haer gehadt tot haer geleitsman off geselschap seecker manspersoon?*
Op den 15den seyt, dat haer broeder in dat huys by haer was geweest, doch dat denselven eenigen tyt voor haer ventreck van daer was vooruytgegeuen.
16. *Wie den Mansmensch geweest zy?*
Op den 16den als den vorigen.
17. *Wie gedetineerde tot het weghbrengen en nederleggen van dit kintjen voor 't Huys Middaghten geraeden, off wat haer daertoe bewoogen heeft?*
Op den 17den seyt, dat niemant haer daertoe geraeden heeft dat sy 't oock uyt geen boosheijt daer nedergelecht heeft,

maer dat sy des nachts wacker wordende en geen raet wetende hoe sy daermede oen de kost soude koomen, in den sin gekregen hadde om 't selve daer neder te leggen.

18. In wat gewaet off doecken, luyren en swachtels het kintjen aldaer nedergelecht is?

Op den 18den seyt, in een roode luyre ende breede selfegge geswechtelt. (Selfegge is een begin stuk van een weefsel met fouten)

19. Off gedetineerde het kintjen aldaer self nedergelecht off door een ander heeft doen nederleggen?

Op den 19den seyt het selve daer selfs nedergelecht, omdat sy daer geen uytwegh mede wist en daermede niet by haer Moeder durfde koomen.

20. Soo 't door een ander wegh gelecht zy, wie sulx mocht gedaen hebben?

Op den 20sten siet den voorigen.

21. Soo gedetineerde 't kintjen aldaer selfs nedergelecht heeft, op wat plaetse ende in wat postuer zy 't selfde aldaer nedergelecht heeft?

Op den 21sten seyt, voor de onderpoorte op de brugge.

22. Hoe ouwt omtrent het nedergelechte kintjen doenmaels geweest zy?

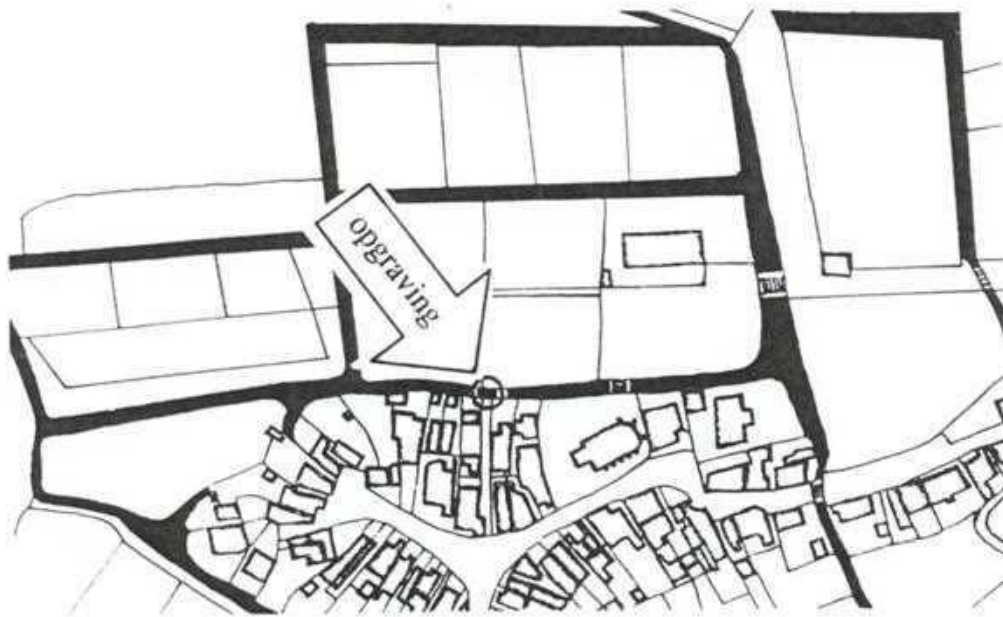
Op den 22en seyt drie weecken.

23. Off 't een jonghsken off meysken zy?

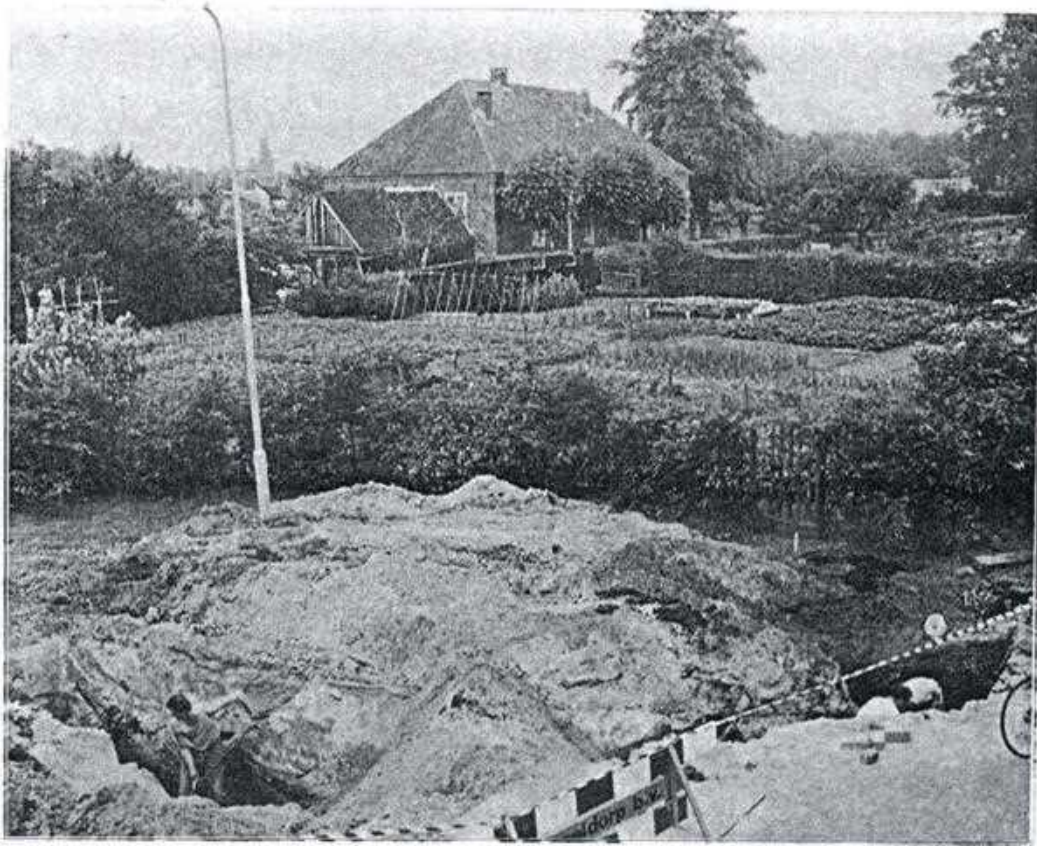
Op den 23 seyt 't selve een meysken te syn, ende dat sy 't geerne wil weder neemen, doch soo se op Middaghten de hantertichheit willen hebben om 't selve op te brengen, wil sy daer geerne voor dienen, den tyt haeres levens.

Hoe de Hoge Heeren van het Gericht hierover hebben geoordeeld is niet bekend, want de gerichtsprotocollen vermeldden zelden de sententie en vonnis. Uit haar verhaal bemerkt men wel de radeloosheid van dit dienstmeisje uit Lichtenvoorde en ook haar goede wil. De slechte economische toestand in deze jaren zal zeer zeker het hoofdmotief geweest zijn voor haar daad.

Harry Kruij, Aalten.

Afb. 1: Detail kadastrale minuut uit 1832 met daarop aangegeven de plaats van de opgraving.

*Afb. 2: Opgraving "Kasteelgracht", 7 juni 1993.
De hier opgegraven gracht heeft eens het Hof van Lichtenvoorde omsloten. In de volkstuinjtes achter de opgraving zijn in 1968 funderingen van het kasteel door de R.O.B. opgegraven.*

ARCHEOLOGIE IN LICHTENVOORDE

OPGRAVING KASTEELGRACHT

VOORAF...

Toen bekend werd, dat de Albert Heijn-vestiging aan de Varkensmarkt in Lichtenvoorde uitbreidingsplannen had, was dat voor de Archeologische Werkgroep Lichtenvoorde reden om te informeren naar de preciese aard van deze voorgenomen bouwactiviteit. Het is de bedoeling, dat het magazijn van de winkel wat vergroot wordt. Hiervoor moet ook het gemeentelijk riool verlegd worden. Na bestudering van de kadastrale minuut van 1832 (zie afb.1) blijkt, dat de nieuwbouw over de voormalige gracht van het kasteel geprojecteerd is. Op enkele tientallen meters afstand is in 1968 een gedeelte van de fundering van het kasteel blootgelegd (zie De Lichte Voorde nr.17, blz.11 en 12).

Bouwactiviteiten zo dicht bij deze historische plek komen (gelukkig maar!) niet al te vaak voor. Daarom is door de A.W.L. contact opgenomen met de gemeente, de grondeigenaar en de uitvoerder over het doen van waarnemingen en het eventueel uitvoeren van een opgraving tijdens de werkzaamheden.

DE OPGRAVING

Op 7 juni 1993 wordt de oude riolering verwijderd. Volgens de planning zou de firma Dusseldorp hierna de sleuf dezelfde dag weer dicht gooien. Om ons de gelegenheid te geven om waarnemingen te doen, gebeurt dit werk de volgende dag. Hierdoor kunnen we in de avonduren aan het werk (zie afb. 2).

Op 1.90 m onder het maaiveld wordt de inmiddels al bekende, zwarte, stinkende laag aangetroffen: onmiskenbaar de grachtbodem. Deze laag is op sommige plekken bijna een meter dik. Helaas ontbreekt de tijd (en de manschappen) om de grachtbodem geheel te onderzoeken.

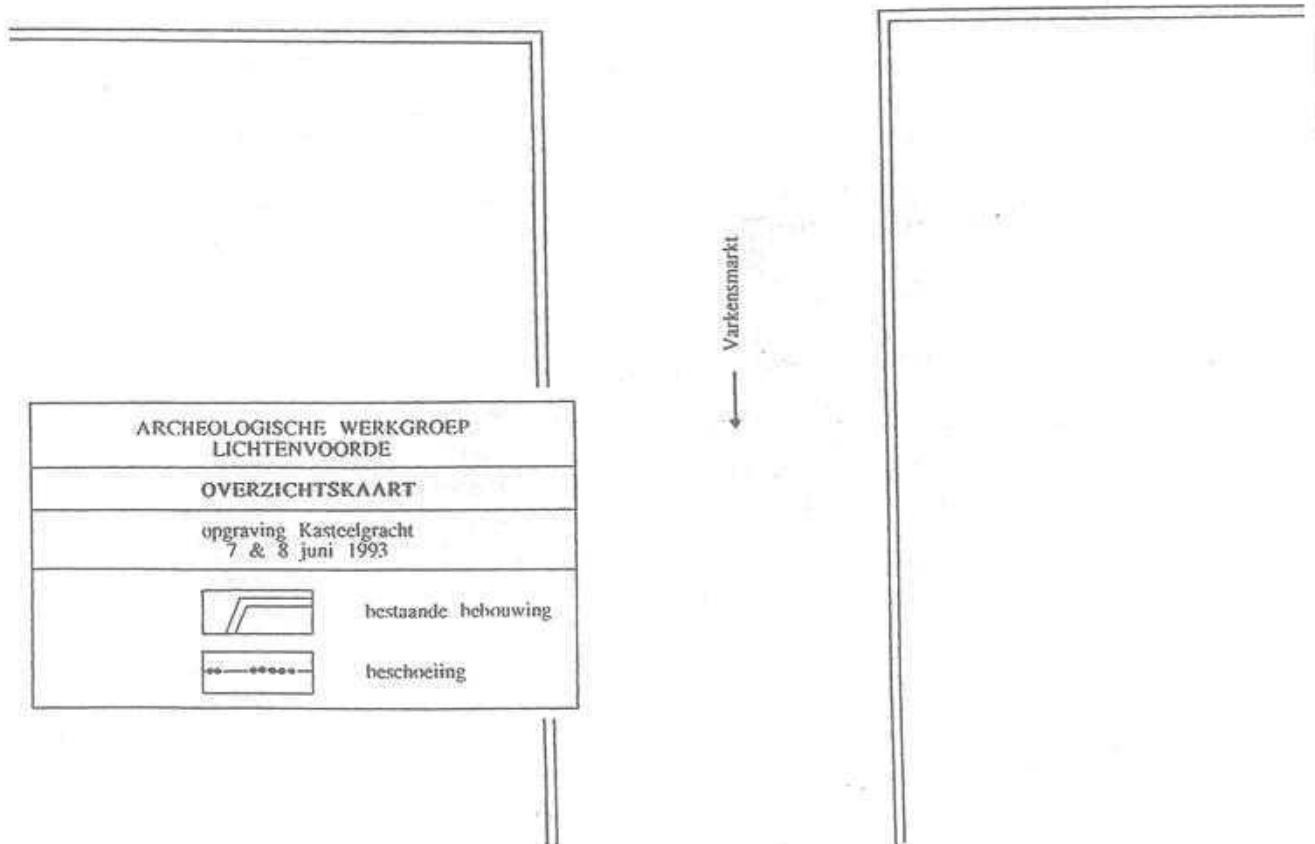
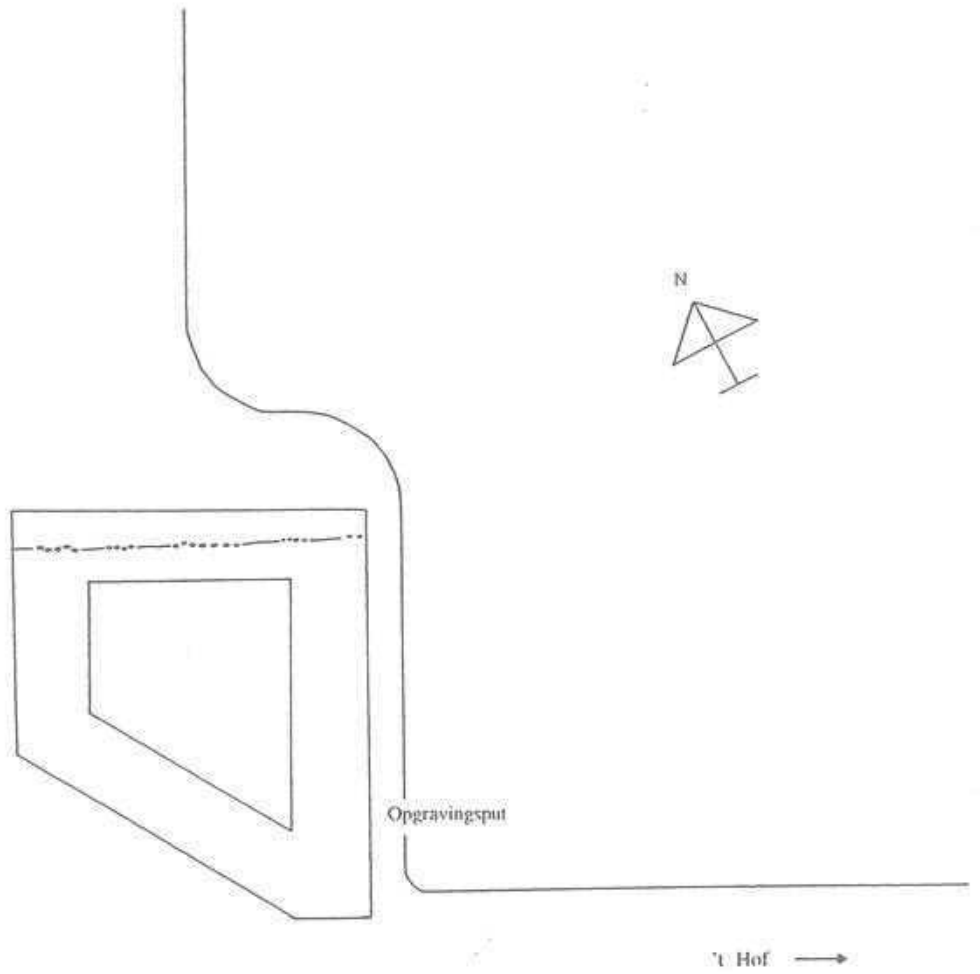
In de sleuf worden op verschillende plaatsen houtresten aangetroffen. In het meest noord-oostelijke deel van de opgravingsput (richting Richterslaan) worden vertikaal tegen elkaar geplaatste stammetjes ontdekt. Het grachtprofiel loopt hier tegen omhoog. Voor deze beschoeiing heeft men hout van de els (Alnus) gebruikt. Naast eikenhout wordt ook elsenhout bij de aanleg van bruggen of beschoeiingen verwerkt. Deze houtsoort is namelijk zeer duurzaam onder water. Op de prent, die Jan de Beijer in 1743 maakte van het kasteel is links voor op de afbeelding een zelfde manier van beschoeien te herkennen.

Een dag later wordt de sleuf gegraven voor de nieuwe riolering. Tijdens dit werk worden waarnemingen gedaan en vondsten verzameld. Ook nu wordt de rij paaltjes weer aangetroffen.

DE VONDSTEN

Ondanks het beperkte oppervlak van de opgraving heeft de grachtbodem verschillende vondsten vrijgegeven. Naast botmateriaal (voornamelijk van varken en rund) en wat glaswerk, bestaat het overgrote deel van de vondsten uit aardewerkscherven. De vondsten stammen uit verschillende periodes en worden hieronder behandeld.

In de bovenste 10 à 15 cm van de grachtbodem worden de meeste vondsten gedaan. De jongste categorie hiervan stamt globaal uit het midden van de 19e eeuw. Ook wordt in deze bovenlaag vrij veel faïence gevonden,

meer bekend onder de naam 'Delfts blauw'. Dit materiaal hoort thuis in de 18e eeuw. Opvallend is het, in verhouding, grote aandeel steengoed. Het gaat hierbij, onder andere, om fragmenten van potten en kannen uit het Westerwald. Kenmerkend voor dit aardewerk is de blauwe decoratie op een grijze achtergrond. Dit steengoed is vooral bekend onder de naam 'Keuls-aardewerk'. Kannen van steengoed zijn vaak voorzien van tinnen deksels die via een scharnier aan het oor zijn bevestigd. Deze deksels worden niet al te vaak gevonden. Omdat ze enkele malen duurder zijn dan de kan konden ze na het breken overgezet worden op een nieuwe kan. Een fragment van een oor van een Westerwald-kan is in bezit van het scharnier en de zogenaamde duimrust. Wanneer men de pul in de hand had kon hiermee het deksel met de duim bewogen worden. Helaas ontbreekt het deksel.

Een vrijwel complete schaal van een gele steengoedsoort is waarschijnlijk afkomstig uit het Duitse Frechen. Deze schaal kan heel goed als beslagkom dienst gedaan hebben.

Tenslotte komt nog een handgeblazen kelkglas uit de grachtbodem te voorschijn, dat moet stammen uit de 19e eeuw.

Onder deze bovenlaag bevindt zich een laag met 17e eeuwse materiaal. Het gaat hierbij vooral om majolicascherpen. Majolica wordt gezien als de voorloper van de faïence. Het is, in vergelijking met het 'gewone' rode gebruiksgoed, het wat duurdere aardewerk. Het gaat vooral om scherven van borden op een dikke standring. De scherven zijn van een witte tin-glazuur met een blauwe beschildering voorzien. Om het dure tinglazuur uit te sparen is de onderkant van de borden voorzien van (goedkoper) loodglazuur. Er worden twee vrij grote fragmenten van de spiegel (het middendeel van een bord) gevonden. Het ene bord is voorzien van een bloemdecoratie. Het andere is voorzien van een spreuk. Omdat deze voor het grootste gedeelte nog aanwezig is, is de hele spreuk nog te achterhalen. Deze luidt:

HIJ (DIE) NIETS SCHU(L)DIG IS, IS RIJK (GE)NOEG
(zie afbeelding op het voorblad).

Hoewel in de loop der tijd in onbruik geraakt, heeft dit oude gezegde nog niets aan betekenis ingeboet! Beide fragmenten zijn te dateren in de periode 1600-1650.

Uit dezelfde periode stamt een ronde loden kogel met een diameter van 10 mm. Aan de hand van dit kaliber kan vastgesteld worden, dat het hier gaat om een zogenaamde pistoletkogel. Een pistolet is een pistool dat we nu vooral kennen als duelleerpistool en uit de piratenfilms.

Uit de onderste laag, vlak boven de onberoerde grond, zijn de vondsten schaars. Een met een donkerbruine engobe overtrokken steengoed scherf is versierd met een medaillon, gemaakt van een apart kleiplaatje (applique). Hierop staat een gebaarde man met kap en kraag afgebeeld (zie afb. 4). Vergelijkbare appliques komen voor op zogenaamde baardmankruiken. Deze kruiken ontleen hun naam aan een gebaard masker, dat aangebracht is op de hals van de kruik. De buik is vaak, zoals in dit geval, voorzien van medaillons en eikenranken. De kan is afkomstig uit Frechen bij Keulen en hoort thuis in de periode 1550 tot 1600. Ook de kleding van de afgebeelde man was in die tijd in de mode. Verder is een handgeknepen voet van een steengoed kannetje gevonden, afkomstig uit Siegburg. Dit soort kannen was gangbaar in de 15e eeuw. De oudste vondst die gedaan is tijdens deze opgraving hoort thuis in de periode 1375 tot 1450. Het gaat om een fragment van een grijsbakken melkkom. Deze kommen werden, gevuld met melk, op een koele plek gezet. De melk ging schiften en met een lepel kon dan de room verwijderd

Afb. 4 : Applique op een fragment van een (baardman)kruik uit Keulen/Frechen. Datering: 1550-1600. (tekening op ware grootte)

	opgraving Rentenierstr. 4 1991	opgraving Kasteelgracht 1993
Steengoed	5%	38%
Grijs	2%	1%
Rood	85%	15%
Majolica/Faïence	4%	32%
Glas	4%	14%

Afb. 5: Vergelijking vondstverhoudingen opgravingen 'Rentenierstraat 4' en 'Kasteelgracht'.

worden. Een vergelijkbare vondst is gedaan bij de opgraving aan de Rentenierstraat 4 (zie De Lichte Voorde nr. 24).

VONDSTVERGELIJK EN CONCLUSIE

Aan de hand van de dateringen van de vondsten kan globaal gesteld worden dat de gracht in ieder geval in gebruik is geweest van ongeveer 1400 tot 1850. Door middel van archiefonderzoek zou dit laatste jaartal exact achterhaald kunnen worden. De oudste vondsten uit de gracht, gedaan tijdens de opgraving aan de Rentenierstraat 4, stammen ook uit het begin van de 15e eeuw. Het kasteel moet gesticht zijn op het eind van de 13e eeuw. Uit deze vroegste fase zijn geen vondsten gedaan.

Ook wat vondstverhoudingen betreft is het interessant om deze opgravingsplekken met elkaar te vergelijken (zie afb. 5). Aan de Rentenierstraat is een gedeelte van de gracht opgegraven dat grensde aan een burgerwoning. Bij de opgraving achter Albert Heijn gaat het om een stuk gracht dat grensde aan het kasteelterrein. In de vondstverhoudingen komt dit verschil ook naar voren. Tijdens de opgraving aan de Rentenierstraat is bijvoorbeeld nagenoeg geen majolica aangetroffen. Het werd wel vrij veel gevonden bij deze opgraving. Het 'gewone' rode aardewerk was functioneel en het goedkoopst. Kon men zich wat mooier, luxer aardewerk permitteren, dan verschenen verhoudingsgewijs meer voorwerpen van steengoed, majolica en faïence in de keuken en op tafel. Wanneer naar de vondstverhoudingen gekeken wordt, mag gesteld worden dat dit alles duidt op een vrij welgesteld huishouden. Waarschijnlijk is het merendeel van dit opgegraven afval afkomstig van het kasteel van Lichtenvoorde.

Jammer genoeg kon ook nu de breedte van de gracht niet vastgesteld worden. Alleen de rand van de gracht aan de kasteelkant is waargenomen. Hopelijk bestaat de mogelijkheid om nog wat waarnemingen te verrichten tijdens het uitgraven van de bouwput. Misschien wordt daar dan de rand van de gracht aan de nederzettingzijde aangetroffen.

MET DANK AAN...

Deze opgraving werd mede mogelijk gemaakt door de medewerking van de gemeente Lichtenvoorde, de grondeigenaar, dhr. R.Kruip en de firma Dusseldorp. De resten van de beschoeiing zijn op houtsoort gedetermineerd door dr. K.Bonsen.

Namens de Archeologische Werkgroep Lichtenvoorde,

Godfried Nijs

GERAADPLEEGDE LITERATUUR:

- * Arts, N. e.a., 1992: Het kasteel van Eindhoven. Archeologie, ecologie en geschiedenis van een heerlijke woning.
- * Clevis, H./J.Kottman, 1990: Weggegooid en teruggevonden. Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375-1750.
- * Korf, D., 1981: Nederlandse Majolica.
- * Reineking-von Bock, G., 1986: Steinzeug.
- * Thijssen, J. e.a., 1991: Tot de bodem uitgezocht.

P E R S O N A L I A

Op 1 januari 1993 had de vereniging 127 leden.
De volgende mutaties hebben zich in het eerste half jaar van 1993
voorgedaan.

Nieuwe leden:

H.J.M.Lichtenberg	Beenengang 2	Lichtenvoorde.
G.J.M.Mentink	Wagnerstraat 6	Lichtenvoorde.
L.W.M.Willemsen	Varkensmarkt 22	Lichtenvoorde.
B.Knippenborg	Dr.Besselingstraat 12	Lichtenvoorde.
mevr.E.Wopereis	Saturnus 26	Lichtenvoorde.
W.Sterenborg	Stadhuisplein 216	Tilburg.

Allen nogmaals van harte welkom in onze vereniging.

Overleden:

B.Schutte	Harreveldsewg 18	Zieuwent.
-----------	------------------	-----------

Adreswijziging:

R.Tanck	naar Sleedoornstraat 45	Lichtenvoorde.
---------	-------------------------	----------------

Door deze mutaties is ons aantal leden nu gekomen op 132.

A A N W I N S T E N B I B L I O T H E E K**Met de volgende boeken:**

- Markeboek van de Buurschap Dijke
Bronnen Publicatie no 1,, van de Stichting Stad en Heerlijkheid
Borculo.
- Zicht op Veertig Jaar T.S. 1952-1992.
Jubileumboek van de Technische School Dr.Ariëns te Lichtenvoorde.

Met de volgende periodieken:

- De Schaorpaol, no 93/1 en 93/2	---	Staring Instituut.
- Freriksnieuws, no 64 (apr.'93)	---	Ver. Het Museum te Winterswijk
- Old-Nee, no 37 (apr.'93)	---	Hist.Kring Neede.
- GROLL, aanvulling mrt.'93	---	Oudh.k.Ver. Groenlo.
- Kronijck van Deutekom en Salehem	enz. no 67 (mrt.93)	---
	---	Oudh.k.Ver.Zelhem.
- Gelders Erfgoed no.93/1 en 93/2	---	G.O.C.
- Alledaagse Dingen no 93/1	---	Ned.Centr.v.Volkscultuur.

Al deze boeken en periodieken (en vele andere) zijn in te zien en
te leen bij onze bibliotheek.

Voor informatie contact opnemen met de bibliothecaris,
de heer J.C.Wansing, —Wilgenstraat 6, —7131 ZP Lichtenvoorde
telefoon: 05443- 74299.

G.J.A.Eppingbroek

INHOUDSOPGAVE

1. Voorwoord van de redactie	pag	1
2. Verslag Verenigingsactiviteiten	pag	2
3. Aanwinsten foto-archief	pag	3
4. De onderwijzers te Lichtenvoorde	pag	4
5. De joden van Lichtenvoorde	pag	11
6. Grondlegger en bouwpastoor van de H.Bonifatiusparochie te Lichtenvoorde	pag	14
7. De armjager	pag	17
8. Een gerechtszitting	pag	19
9. Archeologie in Lichtenvoorde: "de kasteelgracht "	pag	22
10. Verenigingsnieuws	pag	25

ADRESSEN:

Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde:

A.J.Vos	Voorzitter	Patronaatstraat	43	tel.: 75326
Th.A.C.Hulshof	Secretaris	Middachtenstraat	60	tel.: 73716
G.J.A.Eppingbroek	Penningmeester wnd.secretaris	Koekoekstraat	16	tel.: 05430- 15408
A.W.M.Polders	Redactie	Brechtstraat	3	tel.: 74107
G.A.T.M.Nijs	Archeologie	Past.Sanderssstraat	13	tel.: 76947

Vereniging voor Oudheidkunde
te Lichtenvoorde
Opgericht 28 oktober 1971.

Digitale bewerking
Henk Hanselman
2013